

ИВАНЪ КОТЛЯРЕВСКІЙ

украиньскій письменникъ.

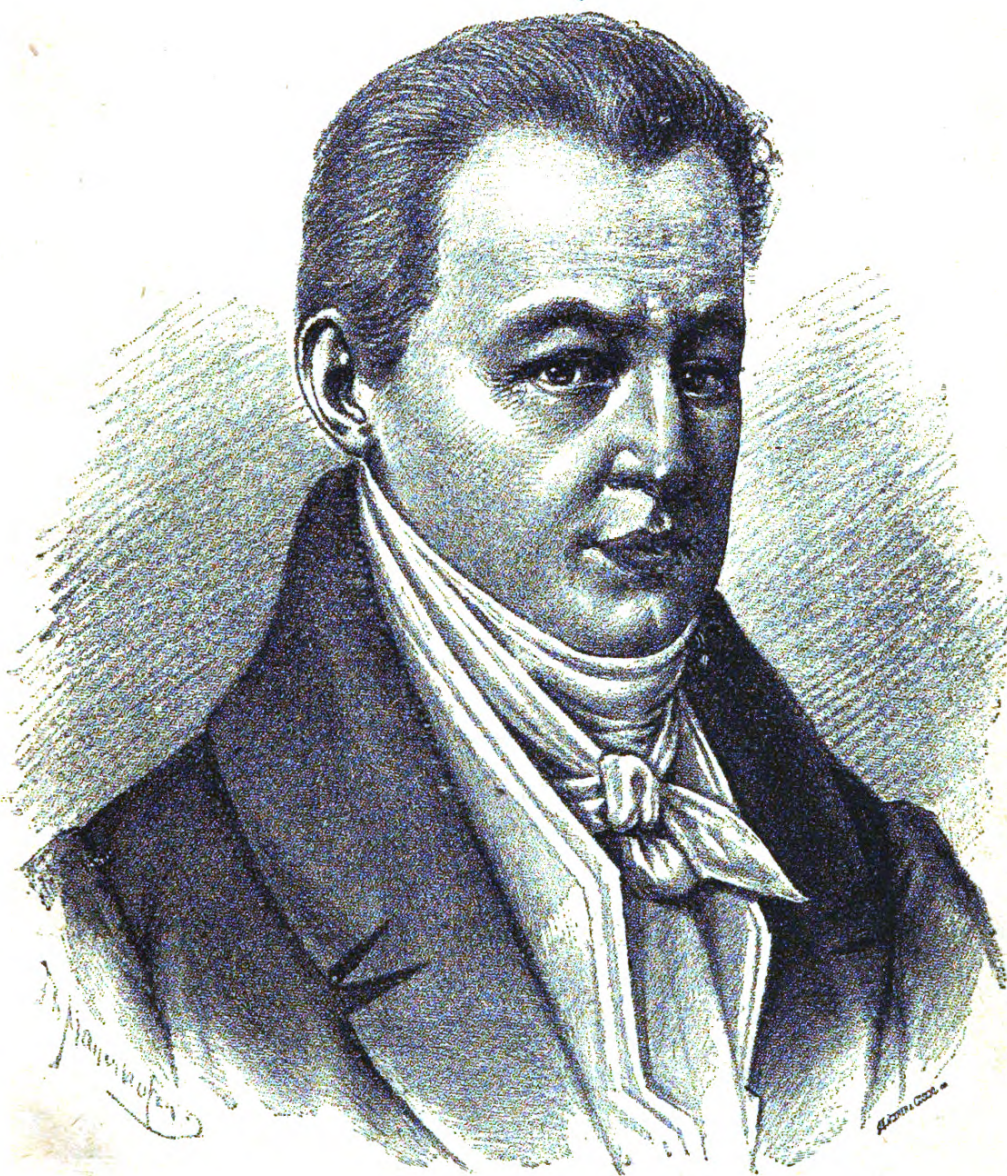
Житєписне оповѣданє В. Чайченка.

Коштомъ и заходомъ Товариства „Просвѣта“.

У ЛЬВОВѢ 1891.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
подо̑ зарядомъ К. Беднарского.

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

ИВАНЪ КОТЛЯРЕВСКИЙ.

891.79

K84

BH85

І. Дитячі лѣта.

На Украинѣ, въ мѣстѣ Полтавѣ, бувъ діаконъ у соборной церкви на прѣзвище Котляревскій. Народивъ ся у него сынъ Петро. Схотѣлось батькови вивчити сына письменству, — и справдѣ сынъ вивчивъ ся. А якъ вивчивъ ся та вирѣсь, то пѣшовъ на урядову службу канцеляристаго у мѣйскому магистратѣ полтавскому. И такимъ побытомъ выѣзъ Петро Котляревскій у панки.

Та хочъ и бувъ паномъ, а житє не дуже панське було. Плата на службѣ не величка була, а якъ одруживъ ся Петро Котляревскій та ще дѣти почали ся, то и зовсѣмъ убого доводилось жити. Добре, що хочъ хата своя була. Стояла вона за соборною церквою, на высокій горѣ. Се тутъ колись фортеца була, и шанцѣ покопано. Теперъ усе позавалявалось, травою позаростало. Хата була невеличка, деревяна, дубова. На сволюцѣ вирѣзані були слова: „Сзда ся домъ сей во имя Отца и Сына и Святаго Духа 1705. року 30. августа.“

Року 1769. серпня 29. у Петра Котляревского народивъ ся сынъ Иванъ. Хочъ жити було и скрутно, а батько радый бувъ сынови. Почавъ маленькій Ивась виростати, зъ немовлятка зробивъ ся веселымъ, балакучимъ хлопчикомъ.

Не въ роскошахъ, та въ недостатку довело ся жити Ивасеви. Часто и густо дома и їсти нїчого було. Кричить Ивась:

— Мамо, їсти хочу!

— Нема чого, сынку, — скаже мати. — Тільки и єсть хлїбъ — возьми, о — тамъ на мыснику — шматокъ.

Возьме Ивась шматокъ хлїба та и бїжить зъ хаты. Штанцѣ на нему драненькїй, сорочка на нему заялозена, ноги босї. Та се дарма. Теперъ лїто, тепло, сонце такъ и сяє. Стоить Ивась біля хаты, кусає хлїбъ своими бїлыми зубами, дивить ся на вкруги. Погляне праворучъ — кручѣ, а по кручахъ сады зеленїй рясно процвѣтають; погляне лїворучъ — луки ряснї простягли ся та гаї зеленїй; а помїжъ тими луками та гаями тихо тече рїчка Ворскло. По надъ берегами Ворскловыми хатки бїлї підъ сонцемъ сяють; а за рїчкою лїсы дубовї, зъ чорна зеленїй, стоять; а тамъ пїски бїлї розсыпали ся; а далеко — далеко, ажъ де небо до землї неначе доходить, синїє густий великїй бїръ.

Гарно Ивасеви на те все дивитись и такъ вонъ задививъ ся, що забувъ и хлїбъ їсти: Очи въ долину втупивъ, не ворухне ся, а хлїбъ у рукахъ біля рота держить, не їсть. И довгобъ, може такъ стоявъ Ивась, та собака Сїрко щось загавкавъ.

Схаменувъ ся Ивась, ажъ здрїгнувъ ся зъ несподїванки. Схаменувъ ся, хлїбъ зубами закусивъ и почавъ стрибати зъ горы. Дострыбавъ до шанцївъ. Ровы, ямы, буртища — все зеленою травою позаростало. Ивась колись пытавъ ся въ батька:

Що се таке?

Батько каже:

— Фортеца була. Ото якъ воюють ся та прий-
дуть вороги та почнуть на мѣсто бити, то войско си-
дить у сѣй фортецѣ за шанцями и одбиває ся. Тутъ за
шанцями, не дуже швидко ворогъ подужає.

— Онъ такъ — подумавъ Ивась и спытавъ ся :

— А хто-жь тутъ воювавъ ся?

Каже батько :

— Багато тутъ воювалось... А найбѣльша война
була, якъ Шведъ приходивъ царя Петра воювати и зъ
нимъ гетьманъ Мазепа бувъ.

Ивась не зрозумѣвъ.

— А що то воно, гетьманъ Мазепа?

Каже батько :

— Мазепа — се его звали такъ, а вѣнъ бувъ
гетьманомъ найстаршимъ на всѣй Украинѣ.

— А Ивась заразъ :

— А що то таке — Украина?

Батько засмѣявъ ся :

— Та цуръ тобѣ, — якій ты причепа! Одчепись!

Але Ивась не хоче одчепити ся :

— Таточку, скажѣть, що таке Украина?

Подумавъ батько...

— Се, — каже, — нашъ край такъ зве ся —
Украина, наша земля...

Хотѣвъ ще де-що Ивась роспытати ся, та нѣчого
не сказавъ бѣльшь батько. Такъ и не дѣзнавъ до-путя
Ивась про Украину та про гетьмана... А дуже цѣкаво!
Ось и теперъ Ивась ходить по шанцяхъ, а самъ думає:

— О тутъ воювали ся... Тутъ козаки були та
салдаты... Отъ якъ бы менѣ подивити ся, якъ воюють!..
А страшно, мабуть? Ой, страшно!..

— А говѣ говѣ! говѣ!

Аж вѣдскочивъ Ивась — такъ злякавъ ся. Ёму здавало ся, що якійсь ворогъ на него нападае — ось-ось рубне шаблюкою. Одскочивъ, озирнувъ, аж се не ворогъ, а сусѣдинъ хлопецъ стоить и смѣе ся:

— А що? злякавъ? — каже.

Ивасеви соромъ стало, що вѣнъ злякавъ ся.

— Уже й злякавъ!.. — каже вѣнъ, закопчивши спѣдню губу.

А хлопецъ говорить:

— Ходѣмъ купати ся!

— Ходѣмъ!

И хлопцѣ побѣгли до Ворскла. А тамъ уже дѣтворы — юрма. Хто купае ся, у водѣ хлюпощесь, а хто ще роздягае ся. Роздягъ ся и Ивась и собѣ у рѣчку стрибнувъ. Гарно, легко хлюпати ся у водѣ, плавати! Довго купае ся Ивась, аж поки голова заболить, аж поки сонце плечѣ голі попече. Тодѣ одягне ся, бѣжить до дому. Выбѣгавъ ся вѣнъ, вѣсти хоче ся такъ, що аж шкѣра болить. Ускочивъ у хату, заразъ гукае:

— Мамо, вѣсти хочу!

А мати сумно зновъ те-жъ таки каже, що й казала:

— Нема нѣчого сынку — возьми о тамъ хлѣба...

Бере Ивась хлѣбъ и вѣсть его такъ, що аж за ушами лящить. Не журить ся вѣнъ на вбожество. Завсѣгды веселый, стрибучій, балакучій — звеселяе вѣнъ и себе, и всѣхъ у хатѣ. А вже що цѣкавый, то се вже правда. Якъ почне розпытуватись и про те, и про се, и про инше, то вже той, кого вѣнъ пытае, не знае, що й одмовляти ёму, вѣнъ усе пытае ся. И казки любить слухати — и вѣсти забуде та слухае, якъ мати инодѣ казки каже. Та ще любить усяку смѣховину

розказувати. Почує яку побрехеньку, приб'жить до дому — и такъ же зручно розкаже, що ус' регочуть зя. Не навт'шають ся батько й мати на свого сына, що такій розумний.

Бачить батько, що сынъ п'др'с'є, каже :

— Часъ уже ему вчити ся !

И в'ддавъ его у науку до дяка. Почавъ его дякъ учити граматики — вивчили л'теры, почали тод' вчити складь, за складами молитвы. Не л'гнує ся Ивась, вчить ся добре — незабаромъ ц'лу граматику вивчивъ. Тод' почали вони часословець, а за часословцемъ псалтырь. И дарма, що веселый та стрьбучий бувъ Ивась, а якъ до книжки допаде, то й свои скоки та брыки забуде.

Отже хочъ и прихильный бувъ до науки Ивась, та не минувъ и в'нъ „березової каш'“. Дякъ, учитель его, бувъ старого запов'ту людина и думавъ такъ, що якъ вчить то неодм'нно треба бити, а то погано школяръ вчить ся. И ото частенько й густенько доводилось Ивасеви зазнавати „суб'тки“ — лозины та березины коштувати. Не подобалась така наука Ивасеви, та н'чого робити : не втечешъ одъ неи.

Проминуло к'льки часу. Уже теперъ Ивасеви чотырнацять рок'въ. Вивчивъ уже в'нъ й часословець, и псалтырь, ум'є писати та й багато ще де-чого знає. Бачить батько, що сынъ охочий до науки та й каже матери :

— В'ддамо мы его, ж'нко, до семинарі' — най на попы вивчить ся.

Семинарія була у Полтав'ї. У н'їй вчили ся хлопц' на поп'в'ї. Матери се сподобало ся : може думала, що сынъ попомъ буде. Порадились добре батько зъ матерю, сходили до начальник'в у семинарію, побла-

гословили Ивася та й одвели у нову семинарську науку.

II. Семинарія.

Сумно було спершу Ивасеви в семинарії. Усе чуже: люде чужі, стѣны чужі. Нѣхто не привитає, не заговорить ласкаво. Вчителѣ суворі, страшні, а товаришѣ бѣльш смѣють ся та глузують.

Та потроху звикъ Ивасѣ до всього. Звикъ до стѣнъ — не здають ся вони вже єму чужі; звикъ и до людей: не такъ страшно вчителѣвъ, а зъ товаришами вѣнъ уже й самъ смѣє ся, выгадки выгадує. Давъ Богъ Ивасеви вдачу ласкаву, веселу та жваву и улюбили єго товаришѣ. Уже де що робить ся, то безъ Котляревского не обѣйде ся.

Проминувъ рѣкъ, другій, третій... Звикъ Ивасѣ Котляревскій зовсѣмъ до семинаріѣ — такъ, мовъ бы й дома єму в нѣй. Зъ малого Ивася потроху зробивъ ся Иваномъ Котляревскимъ, парубкомъ. Вчить ся вѣнъ гарно, зъ товаришами ладнає. Прихильный дуже до читаня, а найбѣльш вѣршѣ (пѣснѣ) дуже любить читати, та не тѣльки читає, а ще й самъ вѣршѣ (пѣснѣ) складає. Спершу товаришѣ про се не знали. бо вѣнъ писавъ нишкомъ. А далѣ — признавъ Котляревскій, що пише вѣршѣ, товаришеви своєму щирому, Миколѣ Гнѣдичови. Той зрадѣвъ, почали вѣршѣ читати. Трохи згодомъ уже розѣйшлась чутка, що Котляревскій вѣршѣ пише. Товаришѣ цѣкаві, заразъ —

— А ну, прочитай, які тамъ утнувъ!

То Котляревскій и прочитає що небудь. Хвалять товаришѣ:

— Добре! Отъ рифмачъ!

Рифмачъ — себѣ то такій, що рифмы умѣе
выгадувати, тобѣ то вѣршѣ (пѣснѣ) складати. Такъ и
почали звати Котляревского рифмачемъ зъ того часу.

Наука въ семинаріи була по московскому. Такъ
велѣвъ урядъ російскій А по украиньскому (рускому)
вчити не можна було. Та й книжокъ украиньскихъ (ру-
скихъ) не було. На Вкраинѣ здавна були письменні
люде й зъ давна тѣ люде книжки писали. Тільки книжки
тѣ писано мовою церковною, а не украиньскою. Тыхъ
книжокъ народъ не розумѣвъ, тымъ не читавъ и не
знавъ. Де хто починавъ и по украиньскому (по рускому)
писати: про божественне, або тамъ вѣршѣ якій, чи
казки. Та тільки такихъ було мало и те, що вони по-
написували, вони не друковали — хіба хто спише
собѣ, то й и знає. Тымъ друкованыхъ украиньскихъ
(рускихъ) книжокъ не було и по школахъ учено
церковною та московскою мовою.

Отже Котляревскому не дуже те подобалось. Вы-
рѣсь вѣнъ балакаючи украиньскою (рускою) мовою
и любивъ єѣ дуже и балакавъ нею зъ товаришами.
Тымъ и вѣршѣ свои почавъ писати по украиньскому.
И дуже вони товаришамъ подобались, що рѣдною мо-
вою писані.

Любивъ Котляревскій книжки читати. Тодѣ дуже
люблено читати про Греківъ про Латинцівъ. Се були
два народы такій въ старовину — Греки та Латинці.
Греки жили тамъ, де й теперъ вони живуть — за Ту-
реччиною — та й по всѣй Туреччинѣ, ще й по дру-
гихъ краяхъ; а Латинці жили тамъ, де теперъ Італія
зъ мѣстомъ Римомъ. Були то народы дуже розумні,
тільки вѣры не нашої. Вѣрили вони, що єсть не одинъ
Богъ на свѣтѣ, а багато богівъ. И тѣ боги такій, якъ
и люде: тѣло мають, їдять, пють, сплять, — тільки

A.

що були вони невмѣрущї и силу мали не людску. Найбѣльшїй богъ бувъ Зевесъ — вѣнъ усѣмъ свѣтомъ правувавъ, а хто его не слухавсь, того вѣнъ громомъ та блискавкою каравъ. У Зевеса була жѣнка Гера або Юнона — то те-жъ богиня була. Опрѣчь того, було багато усякихъ богинь та богѣвъ; всѣ вони слухались Зевеса и кождый мавъ свое дѣло: богъ Арей вѣною породкувавъ, людямъ воювати ся пособлявъ; розумомъ та наукою богиня Атенa порядкувала; парубкамъ та дѣвчатамъ женити ся богиня Венера пособляла. И багато ще иншихъ богѣвъ було, и всьому тому Греки та Латинцѣ вѣрили и думали, що воно ї справдѣ такъ єсть. Та ще ї книжки про своихъ богѣвъ писали. А въ тыхъ книжкахъ описувано, якъ Греки чи Латинцѣ жили, та що робили и якъ надъ ними боги старшували, пособляли имъ або карали. И дуже гарно тї книжки писанї були и дуже цѣкаво ихъ читати було. И тї книжки дожили ажъ до нашого часу.

Ото-жъ тодѣ, якъ вчивсь Котляревскїй у семинаріи, то всѣ вченї люде залюбки читали книжки про отыхъ грецкихъ та латинськихъ богѣвъ та царѣвъ. Такъ усѣмъ имъ тї книжки подобали ся, що вже кращихъ и не треба. И вченї люде казали:

— Уже такъ гарно, якъ Греки та Латинцѣ, нѣхто не напише. А хто хоче книжки писати, повиненъ у нихъ вчити ся и такъ писати, якъ вони писали. Та ще ї писати треба про тыхъ богѣвъ та про царѣвъ грецкихъ та латинськихъ. А про простыхъ людей писати не можна.

И справдѣ такъ и робили. Брали собѣ на зразокъ грецке та латинське писанє та ї писали про грецкихъ та латинськихъ богѣвъ та царѣвъ. Тѣльки-жъ самї Греки та Латинцѣ вѣли гарно писати, такъ и книжки ихъ

гарно читати. А наші люди писали поганенько — такъ и книжокъ ихъ не дуже хто хотѣвъ читати. Та ще й те: прості люди про тыхъ грецкихъ та латинськихъ богівъ та царівъ нічого не знали и мудрости мови не розумѣли и книжокъ тыхъ не читали и читати не хотѣли, бо имъ и не треба ихъ було.

И се неподобалось Котляревському. Вѣнъ багато читавъ, багато думавъ и черезъ те зробивсь розумний та освѣчений. Якъ уже вирѣсъ та багато де-чого визнавъ та зрозумѣвъ, то думавъ собі такъ:

— Греки та Латинцѣ про своє писали, а намъ треба писати про Украинцѣвъ (про Русинѣвъ). Вони писали своєю мовою, а намъ треба писати своєю. Вони писали по грецькому та латинському, а намъ треба писати по українському (по руському.)

А бувъ Котляревскій чоловікъ дуже веселий. Вѣнъ и думає:

— Стрѣвайте лиш! Ось я вамъ такъ про грецкихъ та про латинськихъ богівъ та царівъ напишу, що будете вы зъ нихъ усѣ реготати ся.

И справдѣ почавъ писати. Бувъ колись Латинець и звався Віргілій. Той Віргілій написавъ книжку про царя Енея. У тій книжцѣ описувано, якъ царя Енея Греки повоювали, якъ вѣнъ утѣкъ та й заѣхавъ у чужу землю та будовавъ тамъ мѣсто и почавъ жити та царювати, и зъ того латинське царство почало ся. И тамъ ще описувано у тій книжцѣ, якъ одні боги пособляли Енееви, а другі шкодили: Венера пособляла Енееви, а Юнона шкодила. Звалась та книга Енеїда.

Котляревскій и почавъ писати про тыхъ царівъ та богівъ. И пише все по українському (по руському) и описує тыхъ богівъ та царівъ такъ, мовъ бы вони не Латинцѣ були, а Украинцѣ (Русины): и звичавъ

A.

имъ надававъ українськихъ (руськихъ), и мовы української (руської). Та ще умысле такъ усе списує, щобъ комеднѣйше було, щобъ смѣховини бѣльшъ було. И все вѣршомъ пише.

Ото одного разу причепились до Котляревского товаришѣ :

— Прочитай та прочитай намъ що. Ты вже мабуть щось тамъ написавъ. Котляревскій усмѣхнувшись, вытягъ зшитокъ и почавъ читати.

— Енеїда, перелицьована по нашому :

Усѣ здивували ся.

— Яка, яка Енеїда? — пытають ся.

Котляревскій каже :

— Та по нашому перелицьована.

Товаришѣ пытають ся :

— Та хто-жь єѣ перелицьовавъ?

— Та я жь! — говорить Котляревскій. — Слушайте!

Усѣ стихли, а Котляревскій почавъ читати :

Еней бувъ парубокъ моторный,
И хлопецъ — хотъ куды козакъ.
На лихо здавъ ся вѣнъ проворный,
Завзятѣйшій одъ всѣхъ бурлакъ.
Но Греки, якъ спаливши Трою, (мѣсто)
Зробили зъ неи стирту гною,
Вѣнъ взявши торбу, тягу давъ,
Забравши деякихъ Троянцѣвъ,
Обсмаленыхъ, якъ гиля, ланцѣвъ,
Пятами зъ Трои наживавъ.
Вѣнъ швидко поробивши човны,
На синє море попускавъ,
Троянцѣвъ насадивши повнй,
И куды очи почухравъ,

Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, якъ квочка:
Енея не любила — страхъ!..

— Ха-ха-ха! — зареготали ся товаришъ. Осе такъ, такъ! Осе такъ утявъ.

Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, якъ квочка!

Осе такъ перелицьовавъ!..

П зновъ усъ засмѣялись — такъ то вже до смаку имъ припала Котляревского Енеїда.

Котляревскій бачить, що писане его подобає ся, смѣливѣйше почавъ читати:

Юнону взявъ великій жаль:
Впрягла въ грынджолята павичку,
Сховала пѣдъ кибалку мычку,
Щобъ не свѣтила ся коса.

Зновъ усъ зареготали ся, кажуть:

— Се зовсѣмъ такъ, якъ яка селяньска баба. Чисты всѣхъ богѣвъ такъ поописувавъ Котляревскій?

— Усѣхъ! — каже.

Пытають ся товаришъ:

— А на що жъ то такъ?

— А такъ, каже — Котляревскій, — не дуже пишайте ся своїми богами! Вы все про нихъ по паньскому та зъ вышого розуму, а мы по простому.

И прочитавъ, якъ Енея буря спѣткала на морѣ, та якъ вѣнъ збивъ ся зъ пантелику зъ ляку:

Еней тутъ крикнувъ, якъ на пупъ;
Заплакавъ ся и зарыдавъ ся,
Пошарпавъ ся, увесь подравъ ся,
На тѣмъ начесавъ ажъ струпъ.

Хтось зъ товаришѣвъ засмѣявъ ся та й каже:

— Добре мабуть чухавъ!

Єще прочитавъ трошки Котляревскій та й ставъ. Товаришѣ питають ся :

— А чомужь ты не читаєшь ?

Та вже нема, — осе стѣльки и написавъ.

— Шкода ! — кажуть товаришѣ. — А ты-жь писати-мешъ далѣ ?

— А вже жъ писати-му ! — каже Котляревскій.

— Гляди-жь, пиши ! — кажуть товаришѣ и просять : А дай лишъ менѣ списати твою Енеїду, щобъ и въ мене була.

Але Котляревскій поки нѣкому не давъ.

— Най, — каже, — потѣмъ, а теперъ ще не все въ нѣй до ладу, — треба справляти.

Енеїда вславила ся по всѣй семинаріі. Усюда єѣ читано, а деякі єѣ повывчали та такъ рѣжуть вѣршами зъ неї.

А Котляревскій не гає ся, пише єѣ далѣ. Та не довело ся єму поки дописати єѣ : прийшовъ край на-уцѣ семинарскѣй. Довчивъ ся Котляревскій зовсѣмъ, здавъ добре экзамина, попрощавъ ся зъ товаришами та й покинувъ на вѣки семинарію. Якъ выходивъ зъ семинаріѣ, начальники єму й кажуть :

— Иди въ попы. Архієрей тебе заразъ высвятить гарну й парохію дасть.

Та не схотѣвъ Котляревскій въ попы йти.

III. Безъ притулку.

Выйшовъ Котляревскій зъ семинаріѣ, тай не хотѣвъ ити въ попы, нѣ въ урядовцѣ. А жити зъ чогось треба було — и пѣшовъ вѣнъ учителемъ въ паньску сѣмю. Тодѣ бѣльшѣ дома паны вчили своїхъ дѣтей

и наймали на те вчителѣвъ. Ото жь и Котляревскому трафилось таке. Бувъ вѣнъ учителемъ не въ одной паньской сѣмѣ, та не сподобалось ему те. Хоть бувъ вѣнъ самъ зъ панѣвъ и вчений бувъ добре — самъ мовы чужоземнїй знавъ — та неприхиялось его сердце до панѣвъ. Бачивъ вѣнъ, якъ вони простый народъ — крѣпакѣвъ — зневажають, и гѣрко ему було дивити ся на той народъ. Вѣнъ думавъ :

— Якъ тяжко здобувавъ сей народъ собѣ волю и отсе теперъ зновъ у неволю попавъ.

Прихиявсь Котляревскїй душею до народу простого и хотѣвъ знати, якъ живе, що робить та що думає простый народъ. И ото вѣнъ одягавсь у просту мужичу одежу та й ишовъ промѣжъ мужики, ходивъ на вечерницѣ, на досвѣтки. Тамъ вѣнъ прислухавсь до народнои мовы, до гарныхъ народныхъ пѣсень, придивлявсь до народныхъ звичаѣвъ — а гарно ему було промѣжъ простыми людьми.

Алежъ дивити ся на паньску кривду, що роблено симъ простымъ людемъ, було ему погано. Не стерпѣвъ вѣнъ :

— Най, — каже, — вамъ цуръ!

Кинувъ паньскїй будынки, кинувъ учителювати та й пѣшовъ въ судовики у мѣйскїй магістратъ полтавскїй. Отъ же и тамъ не було нѣчого доброго. Товаришѣ судовики були хапуги, драли хабарѣ и тѣльки за тї хабарѣ й робили дѣло. А якъ убогому чоловѣкови нема зъ чого дати хабаря, то не мѣгъ вѣнъ знайти нѣ суда, нѣ правды. Остогидло се Котляревскому, кинувъ вѣнъ и судову службу та й пѣшовъ служити до вѣйска року 1796. Тодѣ було ему 27 рокѣвъ.

Вояка зъ него вдавъ ся гарный. Довелось ему воювати зъ Турками, и за его завзяте начальство его

любило и надгорода йому давало, та все те не вдовольняло его, бо й тутъ не було ему гарно жити, и вѣнъ казавъ :

— Коли козакъ въ поли, тодѣ вѣнъ на воли.

И порывавсь вѣнъ на волю, та ба!..

А самъ тымъ часомъ не покидавъ свого дѣла — Енеїду писавъ. И теперъ вѣнъ тамъ писавъ багато смѣховины, але вже почавъ згадувати й про дещо инше. Вѣнъ у сѣй своѣй казцѣ описує, якъ царъ Еней пришовъ у пекло и що вѣнъ тамъ побачивъ — якї тамъ грѣшники були и що имъ тамъ роблено. О тутъ вѣнъ згадавъ несѣтихъ панѣвъ, що мучили простый народъ, та и упхавъ ихъ въ пекло, каже :

Панѣвъ за те тамъ мордували
И жарили зо всѣхъ бокѣвъ,
Що людямъ пѣльги не давали
И ставили ихъ за скотѣвъ.
За те паны дрова возили,
Въ болотахъ очеретъ косили,
Носили въ пекло на пѣдпаль.
Чорты за ними приглядали,
Зелѣзнымъ прутомъ пѣдганяли,
Коли якїй зъ нихъ пристававъ.

Звѣсно, се казка, и Еней того пекла не бачивъ, та й не таке воно, те пекло. Але-жъ се, бачите, на догадъ Котляревскій казавъ, щобъ паны бачили та каялись.

Та не забувъ Котляревскій судовикѣвъ та й иншу старшину, що за хабарѣ бѣдныхъ людей кривдили. И тї въ него опинились у пеклѣ :

Всѣмъ старшинамъ безъ розбору,
Панамъ, пѣдпанкамъ и слугамъ,
Давали въ пеклѣ добре хльору,

Всѣмъ по заслужѣ, якъ котамъ.
 Тутъ всякѣ були цехмистры,
 И радніи, и бургомистры,
 Судіѣ, пѣдсудки, писарѣ,
 Якѣ по правдѣ не судили
 Та тѣлько грошики лупили
 И одбирали хабарѣ.

Отакъ поминавѣ Котляревскій панѣство тодѣшнє не-
 праведнє и не побоявсѣ сказати се прилюдно. Бо якъ
 написавѣ три частини Енеїды, то выдавѣ єѣ у свѣтѣ,
 року 1798. — надрукувавѣ.

Почали тодѣ всѣ читати Енеїду, та й зарєго-
 тавѣ ся, бо дуже комедно було описано. Та дехто рє-
 готавѣ ся, а де хто й нѣ. Панамъ трохи у нѣсѣ
 штрикало, що ихъ такъ дошкуляє Котляревскій. А
 другі читачѣ казали :

— О се добре, що по нашому, по рѣдному, по
 вкраїнському (по рускому) написано. Треба усѣмъ такъ
 писати, своєи мови не цурати ся.

И сирядѣ, зѣ того часу багато людей почало
 писати книжки по вкраїнському (по рускому). А слава
 Котляревского розѣйшла ся широко. Енеїду читано
 й перечитувано; хто не мавѣ надрукованої книжки,
 той списувавѣ єѣ собѣ; були такі людцѣ, що за того
 всю Енеїду знали безѣ книжки — якъ що вѣ роз-
 мовѣ пѣдходить до того, заразѣ що и вшкварють зѣ
 Енеїды.

Отже хочѣ и вславивѣ ся Котляревскій, та жити
 не покращало. Не подобала ся єму вѣйськова московска
 служба та муштра и згадувавѣ вѣнѣ про давні часи
 на Вкраїнѣ, про козацтво та про Гетьманѣвѣ. Про се
 вѣнѣ написавѣ вѣ своѣй Енеїдѣ потѣмъ такъ:

Такъ вѣчнои памяти, бувало
 У насъ въ Гетьманщинѣ колись,
 Такъ просто войско шиковало,
 Не знавши: стої! не шевелись!
 Такъ славніи полки козацкі:
 Любенскій, Гадяцкій, Полтавскій,
 Въ шапкахъ було, якъ макъ цвितуть.
 Якъ грянуть, сотнями ударять,
 Передъ себе списы наставлять,
 То мовъ метлою все метуть.

А тутъ ще на здоровю почавъ Котляревскій за-
 непадати, нездужати. Узявъ тай кинувъ войскову службу
 року 1808.

Спершу радий бувъ Котляревскій, бо казавъ:
 — Коли козакъ въ поли тодѣ вѣнъ на воли.

А далѣ, трохи згодомъ, роздививсь, — ажъ воно
 жити нѣ зъ чого. Тѣльки батьковска хатка старенька
 та й годѣ. Шукавъ — шукавъ собѣ якои працѣ, —
 нѣчого не знайшовъ. Тодѣ думає:

— Поѣду до Петербургу, — може знайду собѣ
 яку роботу, яку службу.

А Петербургъ — се найголовнѣйше мѣсто въ Рос-
 сїи и вѣхати до него далеко и довго, бо тодѣ ще зе-
 лѣзницъ не було. Та й грошей у Котляревского не
 гуртъ бувъ, а тодѣ вѣздити коштувало дорого. То на-
 терпѣвсь Котляревскій добре, поки доѣхавъ.

Але-жъ якъ приѣхавъ, то не краще було. Пѣт-
 кнувся до одного до другого старшого. Усѣ на него
 й не дивлять ся, думають:

— Голодранецъ прийшовъ насъ турбовати!

И кажутъ Котляревскому:

— Нѣ, у насъ нема нѣчого, — подѣть де инде.

Пішовъ Котляревскій де-инде, те й тамъ нѣчого не здобувъ. А тутъ лихо — грошей уже нема. Дове-ло ся ему сидѣти не вѣвши, а спати не топивши. Сама шенелія (плащъ) поганенька за все одбувала: була Котляревскому и за одежу, и за постелю, и за ковдру, бо вѣнъ и одягавъ єѣ, и славъ єѣ, и вкрывавсь нею. Та не дуже грѣла шенелія: мерзъ пѣдъ нею бѣдолашний Котляревскій на холоднѣй московскѣй чужинѣ.

Найгѣрше-жъ те, що нѣчого було й робити, на-вѣтъ читати не можна було. Прийшла осѣнь, смеркає ся рано — и не можна читати. Котляревскій дуже кохавсь у читаню. Свѣчокъ же нѣ за що купувати. То якъ є свѣчка, то вѣнъ уже й береже: засвѣтитъ, було, година на двѣ, почитає та й гасить. А усю нѣчь про-думає бѣдолашний про свою гѣрку долю. Отодѣ ма-буть вѣнъ и вѣршѣ про долю написавъ отъ сѣ:

Безъ розуму люде вѣ свѣтѣ живутъ гарно,

А зъ розумомъ та не вѣ долѣ вѣкъ проходить марно.

Ой доле людская, чомъ ты не правдива,

Що до иншихъ дуже гречна, а до насъ спѣсива?

Але Котляревскій не журивъ ся. Хочъ доводилось часомъ жити не вѣвши й не топивши, та мѣгъ ще все те перетерпѣти, бо бувъ ще при здоровю. Котляревскій бувъ на зрѣсть середнѣй чоловѣкъ, у плечахъ широкий и мавъ силу; волосє було ему чорне, очи тежъ чорнѣ, блискучѣ та розумнѣ; обличє бѣле, дов-геньке; трохи вѣспа ему пошкодила, та за те було воно ласкаве та ввѣчливе; бувъ Котляревскій людина весела, и частенько можна було бачити, якъ вѣнъ мовъ глузуючи, осмѣхає ся.

Вѣнъ и зъ своєи долѣ кепкувавъ. Вѣнъ рѣвнявъ щастє до жѣнокъ непосидячихъ и казавъ:

— О се жѣночка натура — щастє!

Отъ же нарештѣ хочѣ трохи поталанило Котляревскому. Вышукалась въ Петербургѣ добра людина та й пособила Котляревскому. Року 1810. вѣнь одержавъ посаду доглядача полтавского дому вихованя дѣтей убогого панства. Служба була поганенька и плата невеличка, але жъ Котляревскій бувъ дуже радый. Вѣнь хотѣвъ жити и вмерти у рѣдному краю, на Украинѣ, и теперъ полинувъ Полтаву.

IV. Полтавске житє.

Приѣхавши въ Полтаву, Котляревскій заходивсь коло свого дѣла. У тому „Дому“, куды его настановлено доглядачемъ, жило и вчилось чоловѣка 200 або й 250 дѣтей. За всѣми треба було доглянути, усѣмъ дати ладъ. И Котляревскій по дурному не сидѣвъ, а дбавъ про дѣтей дуже и такъ гарно робивъ дѣло, що за те и надгороду одержавъ.

У Полтавѣ добре вѣнь поладнавъ и зъ панами, и зъ простыми людьми. Паны поважали Котляревского за те, що бувъ розумный та вчений, та що такъ гарно писавъ, и любили слухити его веселі розмовы. И паны дуже раді були, якъ приходивъ до нихъ Котляревскій и самі до него залюбки ходили. Навѣть найбільшій панъ у Полтавѣ — генералъ-губернаторъ, краєвый начальникъ, и той бувъ дуже радый Котляревскому и любивъ его. Котляревскій зъ панами поводивсь гарно, але часомъ и дошкулявъ имъ. Вѣнь ихъ выгадкою якою посмѣшити инодѣ, а то такъ таке слѣвце имъ гукне, що паны тѣльки чухають ся. А Котляревскій скаже „надогадъ буряковъ“ и всяке думає:

— Се не про мене, а того...

А коли й подумає, що се про него, то все-жъ змовчить, бо боить ся озыватись, — знає, що Котляревского словомъ не подужаєшь, и вѣнъ таки дошкулить.

Дома въ себе, въ батьківскій хатѣ, Котляревскій живъ просто и поведивсь те-жъ просто зо всѣми людьми, а найбільшь — зъ простыми. Вѣнъ любивъ ходити у гостину до простыхъ людей, и всѣ прості люди дуже добре его знали. Отъ иде Котляревскій по вулицѣ, стрѣчає его козакъ або мужикъ — и скинувъ заразъ шапку, уклонивъ ся та й каже:

— Здоровъ бувъ пане Иване Петровичу!

Котляревскій радый:

— А, здоровъ, здоровъ! — каже и зупинить ся и забалакають.

А то жѣнка яка йде — та єму вклонить ся:

— Здоровенькй були, добродѣю куме!

— Здоровенькй й вы, кумо! — скаже Котляревскій.

А вже й дѣти въ Полтавѣ звали часто Котляревского кумомъ, бо дуже любивъ вѣнъ кумувати. Хто бъ не прийшовъ до него — чи багатый, чи вбогій — однаково — почне казати:

— А менѣ, добродѣю, Богъ давъ дитину...

То Котляревскій уже й знає, чого вѣнъ прийшовъ.

— Сына, чи дочку Богъ давъ? — пытає ся.

— Та сына-жъ, сына! — каже чоловѣкъ, — О се и до васъ добродѣю: уведѣть у хрестъ дитину.

Котляревскій каже:

— А, се дѣло добре!

И ото вже й иде, сходитъ до попа, охрестить немовлятко и вже сидить въ убогій хатѣ за столомъ

и радый та веселый, що и ёго прості люде витають. Заразь почне розповѣдати, яку выгадку чи брехеньку и такъ гарно розкаже, що усѣхъ насмѣшить добре.

Отъ же не дурно знавъ ся Котляревскій зъ великими панами, губернаторами та генералами. По судахъ та й по всякихъ урядахъ робилась тодѣ велика неправда, и часто й густо бѣдныхъ людей кривджено. То о се, якъ що котрому простому чоловѣкови кривду яку зроблять, то ото вже Котляревскій и йде до великихъ панѣвъ прохати за тыхъ простыхъ людей. И багато вѣнъ такимъ побытомъ пособлявъ людямъ и за те ёго люблено и поважано.

Та й не въ самѣй Полтавѣ ёго люблено. Знано ёго и поважано и по другихъ мѣстахъ, бо читано ёго Енеїду. И ото розумнї люде заѣздили у Полтаву и приходили у гостину до Котляревского, щобъ послухати того чоловѣка, що написавъ вѣнъ Енеїду, та подивитись на него. И всѣ казали, що дуже вѣнъ розумный та гарный чоловѣкъ.

О такъ и живъ у Полтавѣ Котляревскій потроху и не кидавъ свого писаня, а писавъ далѣ Енеїду. А тутъ ще нове дѣло набѣгло Котляревскому.

Генераль-губернаторъ схотѣвъ, щобъ у Полтавѣ зробити театръ. А театръ ось що.

Розказують про цыгана. Лежить цыганъ пообѣдавши въ шатрѣ тай каже:

— Ехъ, якъ на сѣй кобылѣ одурю та возьму бариша, розторгую ся, то — катъ ёго бери! — куплю хату та й господарство заведу.

А дѣти кажуть:

— И корову купимо.

Цыганъ каже:

А вже-жъ купимо! Приведе намъ корова телятко,
а те телятко...

А сынъ скоренько перепинивъ та й каже:

— А я сяду верхи та й їздити-му на теляткови.

Цыганъ якъ скочить, якъ почне чухрати сына на-
гаємъ та кричить на него:

— А не сѣдай! А не сѣдай!.. бо спинку зло-
мишь!..

Отъ такъ розповѣдають, розказують, а
можна ще удавати. Удають ось якъ. Однї люде уда-
ють, а другї дивлять ся. И роблять усе такъ, щобъ
тымъ, що дивлять ся, здавало ся, що усе найсправдѣ
робить ся. А на те найсампередъ напнуть цыганське
шатро и въ нему все зроблять такъ, якъ у справжньому
цыганському шатрѣ: И отъ лежить тамъ цыганъ, а біля
и его дѣти грають ся. То не справжній цыганъ и его
дѣти, а люде такъ убрали ся, якъ цыгане, умазали ся,
щобъ такими, якъ цыгане бути. И такъ тї люде вбе-
руть ся, що й не пѣзнаєшь, що то не справжній цыгане
и балакають навѣть такъ, якъ цыгане. И ото цыганъ
старый каже, що заведе вѣнъ господарство, а дѣти про
корову кажуть, а сынъ про те, що на теляткови їзди-
ти-ме, а цыганъ пѣдскочить та й почне лупцювати сына
та казати, щобъ спины теляткови не ламавъ. Вѣнъ не
найсправдѣ бѣ, а тѣльки такъ удає, що немовъ бѣ,
а виходить такъ, якъ неначе й справдѣ. И люде див-
лють ся на те й смѣють ся.

Отъ се й буде театръ, а люде, що удають зъ
себе цыгана та цыганяты, звуть ся акторами. Тѣльки
ся брехенька про цыгана дуже маленька, а удають на
театрѣ оповѣданя великї, довгї и людей треба тамъ
багато и багато тї люде балакають и роблять. И все
такъ робить ся, якъ найсправдѣ є. Якъ що те, що

грають, робить ся у мужичої хатѣ, то такъ и зроблено на театрѣ мужичу хату; а якъ що у панському будинкови, — то панскій будинокъ, а якъ що у лѣсѣ, то лѣсѣ. Се все, звѣсно, не справжнє. Хату чи будинокъ не справжній зъ дерева чи зъ цеглы роблять, а тѣльки на рамцяхъ натягнене полотно становлять — ото стѣны. И на тому полотнѣ усе помальовано: и вѣкна, и полицѣ — усе, що єсть на стѣнахъ у хатѣ. И такъ гарно помальовано, що тымъ глядачамъ, що сидять та дивлять ся на театрѣ, здає ся, що се справжній стѣны, справжня хата. И лѣсѣ не справжній роблять, а на полотнѣ намальований; але такъ вѣнъ добре намальований, що глядачамъ здає ся, мовъ бы се справжній лѣсѣ. Удають такъ, що якъ що треба тамъ дѣло робити мужикамъ, то акторы одягають ся и балакають чи спѣвають по мужичому; а якъ що треба тамъ дѣло робити панамъ, то акторы одягають ся и балакають чи спѣвають такъ якъ паны. И воно виходить такъ, мовъ найсправдѣ се все робить ся.

По мѣстахъ єсть такі великі будинки, що зовуть ся театры. У найбільшій хатѣ въ тому будинкови удають о те, або, що такъ про се кажуть — грають. Хата подѣлена на двѣ половинѣ — на одной половинѣ акторы удають, грають, а на другой половинѣ люде глядачѣ сидять та слухають та дивлять ся. Робить ся се звичайно у вечери. Въ день у кожного робота, а вечѣрь вѣльний — ото и йдуть у театрѣ слухати. И тѣ люде, що йдуть до театру слухати, платять за те грошѣ. И зъ тыхъ грошей акторы живутъ и все, що треба театрови, роблять.

Грають на театрѣ сумне и веселе. Веселе грають на те, щобъ розвеселити людину. Людина натомить ся, нахлопоче ся — хоче ся вѣй розважити, забавити ся.

Ото въ театрѣ розвеселить ся. Але на свѣтѣ есть не самѣй веселошчѣ, а ѣ сумного багато. Тымъ и на театрѣ сумне грають. Люде дивлять ся и бачуть, якъ на свѣтѣ веде ся, та про се думаютъ.

Думати треба ось про вѣщо.

На свѣтѣ есть люде гарнѣй и поганѣй; такъ саме и на театрѣ — удають и гарныхъ людей и поганныхъ. И люде дивлять ся, якъ гарнѣй люде роблять и кажуть собѣ :

— О такъ и намъ треба робити !

— И потѣмъ люде дивлять ся, якъ поганѣй люде роблять и кажуть собѣ :

— Такъ не треба робити !

И се все пособляє людямъ розберати, де погане, а де гарне, и навчае робити не погано, а гарно. Ото ѣ выходитъ, що театръ навчае доброго, и краще ити у театръ, нѣжъ у корчму або на вулицю брехнѣ бабскѣ слухати.

Ото-жъ такѣй театръ схотѣвъ завести у Полтавѣ генераль-губернаторъ и каже Котляревскому :

— Иване Петровичу, порядкуйте вы въ театрѣ.

Котляревскѣй бувъ тому радѣй, каже :

— Добре, — я дуже радѣй.

И ото набрали акторѣвъ, знайшли годящѣй на театрѣ будынокъ и почали грати усячину, и Котляревскѣй усѣмъ порядкувавъ та ѣ самъ часто гравъ за актора дуже добре.

Та все, що грало ся на театрѣ, було не по нашому, а по московскому. А Котляревскому хотѣло ся, щобъ грати по вкраиньскому (по рускому). И вѣнъ заходивсь самъ писати таке, щобъ грати его на театрѣ.

Таке, що грають на театрѣ, пише ся трошки инакше, нѣжъ таке, що просто читати. И зве ся воно

інакше. Якъ що воно веселе, то зве ся жартъ або комедія; якъ що воно сумне, то зове ся драма або трагедія. А якъ що воно таке, що въ нему й спѣвають багато або й все, то воно зве ся опера.

Ото й Котляревскій заходивсь писати. Вѣнъ написавъ про одну дѣвчину полтавску — Наталку, якъ єи мати замѣжъ силою за пана хотѣла вѣдати и що зъ того було. И наменувавъ своє писанє „Наталка-Полтавка.“

Написавъ Котляревскій, та й боить ся своє писанє у свѣтъ появляти, думає:

— А може воно такъ погано написано, що его не варто й грати? Самъ не розберешъ, чи гарне твоє писанє, чи погане.

И довго вѣнъ такъ зъ своимъ писанємъ мовчавъ, а далѣ таки насмѣливсь, — появивъ у свѣтъ свою „Наталку Полтавку“. То деякі пань здивували ся, кажуть:

— Чудна исторія — по мужичому на театрѣ грати.

А другі розумнѣйші кажуть:

— Хиба що, то по мужичому? То вы дуже запанѣли, то й звете се мужичимъ. А се наша рѣдна мова.

И таки почали „Наталку Полтавку“ року 1819. грати на театрѣ, и дуже вона деякимъ розумнымъ людямъ сподобала ся. Котляревскій бувъ радий дуже и написавъ ще й жартъ невеличкій „Москаль Чарѣвникъ.“ И его grano на театрѣ.

Опрѣчь сего, Котляревскій писавъ багато де-чого й иншого. Вѣнъ записувавъ пѣснѣ, що народъ спѣває, приказки, що вѣнъ каже, щобъ усе те надруковати у книжкахъ. У книжкахъ вѣнъ на те хотѣвъ надруко-

вати, щобъ побачили паны та освѣченї люде, що простый чоловѣкъ хочъ и не вчений, але такїй саме розумный, якъ вченї. Та не покидавъ Котляревскїй дописувати й своє велике писане — Енеїду. Тамъ роботи було дуже багато. Але нарештѣ Котляревскїй дописавъ усе и склала ся зъ того чимала книжка. Уже вѣнь отдавъ єѣ такому чоловѣкови, що хотѣвъ єѣ надруковати. Та не доживъ вѣнь до сего.

Ще здавна почавъ Котляревскїй нездужати. Року 1835. вѣнь уже такъ знесиливъ, що мусѣвъ кинути службу. Схудъ Котляревскїй, бѣлый увесь зробивсь. А все ще бувъ ввѣчливый та веселый. А далѣ, якъ пригнѣтила его хвороба, то вже нѣкого й не бачивъ, лежавъ хорый. Дуже мучила его хвороба, та не ремствувавъ вѣнь на те и терпѣвъ. Прийшла смерть. Року 1837. 29. жовтня умеръ Котляревскїй. Було ему тодѣ за того 70. рѣкѣвъ.

Заплакала уся Полтава, ховаючи Котляревского. Заплакали тї простї люде, що вѣнь имъ пособлявъ та за ихъ оступавъ ся; заплакала сестра его Ганна, що вѣнь завсѣгды запомагавъ єѣ у вбожествѣ; заплакали й тї розумнї освѣченї люде, що любили Котляревского та шановали его за гарнї писаня...

Дошъ ишовъ, хмарно та сумно було, якъ несли Котляревского у трунѣ до холоднои ямы. Та не розѣгнавъ дошъ тыхъ, хто любивъ Котляревского. Юрмами йшли вони за его домовиною — вбогї и богатї, паны й мужики, чоловѣки й жѣнки.

Положили Котляревского у холодну яму, засыпали сырою землею. А зверху поставили надгробокъ и на нему написали, кого тутъ поховано и що вѣнь на свѣтѣ зробивъ.

Сумні розійшли ся люде зъ могили, и одинока зѣстала ся вона на кладовищи.

V. За що мы повинні поважати Котляревского.

Богъ людямъ давъ розумъ и люде думаютъ. Думачи выгадуютъ то те, то се, добре та потрібне. Але всього одинъ чоловѣкъ не выгадає. Одні думаютъ про господарство и выгадуютъ, якъ бы краще орати та сѣяти, выгадуютъ до того нову кращу справу. Другі думаютъ про ремесло и выгадуютъ до ремесла кращий струментъ — такъ выгадали люде прядку, варстатъ, а потѣмъ машины. Треті думаютъ про те, якъ бы краще людямъ ѣздити и выгадали вѣзъ, сани, а далѣ залѣзницю. Четверті думаютъ про те, якъ Божій свѣтъ збудовано, яка земля, що на нѣй є, що таке сонце, що таке зѣрки. Пяті думаютъ, якъ краще на свѣтѣ жити, щобъ по правдѣ жите було, щобъ Богови догодити и людямъ кривды не робити. И всяке свои думки не держить у головѣ, а каже про нихъ другимъ людямъ. Другі люде, якъ побачуть, що тѣ думки гарні, що та выгадка добра, переймають и собѣ тѣ думки и починають такъ робити, якъ той чоловѣкъ казавъ. И гарні думки ширять ся по свѣту и люде розумнѣйшають и людямъ стає краще на свѣтѣ жити.

Якъ шо одинъ розумный чоловѣкъ розказувати-ме свои думки, то єго почує не багато людей. А багато другихъ людей про те, що вѣнъ выгадавъ, не знати-ме. Але можна такъ робити, щобъ и багато людей про се дѣзналось. Треба се все написати у книзѣ. Книги тѣ переписують або друкують. Одні книжки друкують инодѣ тысячѣ и десятки сотнѣ тысячѣ. Якъ шо чоло-

вѣкъ свои думки просто розказувати-ме то его почуе десять, двацять чоловіка; а якъ що вѣнъ напише про се книжку та надрукує тѣ книжки десять тисячъ штукъ, то єѣ прочитає десять тисячъ чоловіка и про тѣ думки знати-ме не десятеро а десять тисячъ.

Такъ робили и святі апостоли. Вони все, що казавъ Иусъ Христосъ, списали у Евангеліи, и Евангеліє прочитало багато людей и багато людей стало знати Христову науку и поробились христіанами.

И ще ось що. Якъ що я свои думки просто розказую, то люде мене чути-мутъ тѣльки доти, поки я живу. А якъ я вмиру, то люде вже мене не чути-мутъ и можуть мои слова и думки забути. А якъ що я напишу свои думки у книзѣ, то книга зѣстає ся на вѣки. Святі апостоли написали Евангелію мало не двѣ тисячѣ рокѣвъ назадъ и самі давно вже повмирали, а та книга й доси живе и робить людямъ добро.

Ото-жъ виходить, що книжки роблять людямъ добро. Гарні людскі думки книжки розповсюджують по всему свѣту и не дають имъ нѣколи забувати ся, бо книжки живуть довѣшно; якъ що ся книжка подере ся, то єѣ можна вдруге надруковати.

Безъ книжокъ було бѣ людямъ погано. И люде повинні дякувати тымъ, хто выгадавъ книжки писати, и тымъ хто ихъ писавъ и теперъ пише. Такі люде, що пишуть книжки, зуть ся письменики.

На свѣтѣ єсть багато народѣвъ. Єсть Французы, Нѣмцѣ, Москалѣ, Таліянцѣ, Китайцѣ, та багато иншихъ народѣвъ. Каждый народъ має свою землю и въ своѣй землѣ живе. Французы живутъ у Франціи, Нѣмцѣ у Нѣмеччинѣ, Москалѣ у Московщинѣ, Таліянцѣ у Италіи, Ляхи у Польщѣ. Каждый народъ має свою мову и балакає своєю мовою. Французы балакають по фран-

цузкому, Нѣмцѣ по нѣмецкому, Москалѣ по московскому, Поляки по польскому.

Мы Украинцѣ або Русины, тежъ народъ особный и живемо у своѣй земли — на Вкраинѣ, въ Галичинѣ, Буковинѣ и на Уграхъ. Мы маємо свою мову — украиньску (руську) и своєю мовою балакаємо.

Кождый народъ любить свою землю, свою мову и повиненъ любити та берегти ихъ и обороняти и своєю рѣдною мовою балакати. Мы тежъ повинни любити свою землю — Украину и свою вкраиньску (руську) мову и повинни беретги ихъ и обороняти и своєю рѣдною мовою балакати. Якъ що хто своєї землѣ и своєї мовы не любить, той робить погано, бо се грѣхъ. И якъ що хто кине балакати по своєму и балакати-ме чужою мовою, — той робить погано, бо се грѣхъ.

Кождый народъ має своїхъ розумныхъ та дотепныхъ людей. Сї розумни люде свои розумни думки, що одъ нихъ буває людямъ добро та користь, пускають книжками мѣжъ люде. Народъ читає тї книжки и навчає ся добра и жити єму стає краще.

Якъ що такихъ розумныхъ письменикѣвъ буде у якого народу багато, то й народови буде краще, бо буде въ него багато такихъ людей, одъ котрыхъ вѣнъ може навчити ся доброго. И другї народы читати-мутъ тї книжки, навчати-мутъ ся зъ нихъ и казати-мутъ:

— Розумный сей народъ, бо въ него багато розумныхъ людей.

И другї народы поважати-мутъ той народъ, у которого багато розумныхъ письменикѣвъ. И черезъ те той народъ радѣе усѣмъ тымъ книжкамъ, що понаписовано єго мовою, пишає ся ними. Кождый освѣченный народъ має книжки своєю мовою писанї и кождый народъ вважає ихъ за своє найкраще добро. И всѣ такі

книжки, що писані якою одною мовою, звуться письменство (література). Кождий народъ має своє письменство: Французи своє французке письменство, Нѣмцѣ своє нѣмецке письменство, Китайцѣ мають своє китайске письменство.

Мы, Украинцѣ або Русины, тежъ маємо своє українське (руське) письменство (літературу). И мы читаємо свої книжки, що понаписували намъ нашій розумній письменники, и самі навчаємось доброго. И за се мы повинні своє письменство любити и вважати его за своє найкраще народне добро.

Тодѣ, якъ живъ Котляревскій, наше українське (руське) письменство було не таке. До Котляревского писано мовою церковною Простий народъ ихъ не розумѣвъ и не читавъ. И простому народови було тодѣ такъ, мовъ бы у насъ нѣякого письменства й не було. Котляревскій першій почавъ писати усякому зрозумѣлою українською (руською) мовою, и народъ его зрозумѣвъ и почавъ читати. Другі письменники побачили розумне дѣло Котляревского и собѣ почали писати по вкраїнському (по рускому), и народъ ихъ зрозумѣвъ и почавъ читати. И такъ стало багато українськихъ (руськихъ) письмениківъ и стало українське (руське) письменство (література). Люде читали ті книжки и розумѣли ихъ и навчалися зъ нихъ доброго.

Та ще й ось що. Пани помоскалені дуже тодѣ гордували простимъ народомъ українськимъ и дуже мало вважали его за людину. А якъ написавъ Котляревскій свою „Наталку Полтавку“, то побачили всѣ, що сей простий народъ така сама людина, якъ и пани; тільки, що пани запановали надъ симъ народомъ, забрали его у крѣпацтво. А Котляревскій „Наталкою

Полтавкою“ показавъ, що сей народъ дуже розумний та гарний.

Теперь люде читають писаня Шевченковѣ, Квѣтинѣ, Кулішеві, Маркові-Вовчковѣ и навчають ся зъ нихъ доброго. Але першій почавъ се дѣло Котляревскій. Вѣнъ показавъ стежку, а другі вже поѣшли за нимъ. И за се мы повинні Котляревского поважати и дуже єму дякувати. Хоть Котляревскій вмеръ, та дѣло єго не вмерло. Вѣнъ навчивъ людей писати украинскі (рускі) книжки. Вѣнъ самъ понаписувавъ такі книжки. Єго писаня и доси люде читають, а Наталку-Полтавку“ та „Москаля-Чарѣвника“ грають на театрѣ. И за се мы повинні Котляревского поважати и дякувати єму.

Ось ще то мусимо сказати. Доси єсть театры тѣльки по великихъ мѣстахъ, а по селахъ помѣжь простымъ народомъ ихъ нема. А було-бъ дуже добре, якъ бы вони були по селахъ. Люде навчались-бы на театрѣ доброго, забавляли ся бѣ, а де хто може не такъ часто до коршмы ходивъ бы.

Зробити можна невеличкій театръ на селѣ. Та се у насъ по селахъ єго нема, а єсть такі народы, що у нихъ и по селахъ театръ — акторы вѣзять зъ села въ село и грають людямъ. Такъ роблять у Китайцѣвъ. А въ старовину Греки дуже любили театръ и дуже часто бували въ театрѣ. Зъ театру вони багато де-чого навчались. Тымъ то у Греківъ усѣ — и селяне, и городяне, и паны, и прості люде — усѣ були дуже розумні й освѣчені, а хто розумный та освѣченный, тому краще жити на свѣтѣ.

Ось добре бѣ було, якъ бы по нашихъ селахъ почали грати „Наталку-Полтавку“. Вона невеличка, акторѣвъ тамъ треба небогато и легко зробити таку обстанову,

яку тамъ треба. Отъ бы добре було! А якъ бы за „Наталкою - Полтавкою“ ще й друге почали грати, то ще краще було-бъ. Дай Боже!

Заразъ пѣсля Котляревского було чимало украинськихъ (руськихъ) письменикѣвъ. Найкраще зъ нихъ писавъ Грицько Квѣтка Основяненко.

В. Чайченко.

На вѣчну память Котляревскому.

Написавъ Тарасъ Шевченко.

Сонце грѣе, вѣтеръ вѣе
Зъ поля на долину;
Надъ водою гне зъ вербою
Червону калину;
На калинѣ одиноке
Гнѣздочко гойдає.
А де-жъ дѣвъ ся соловейко?
Не пытай, — не знає!
Згадай лихо — то й байдуже:
Минулось, пропало;
Згадай добре — серце вяне:
Чому не осталось?
Отто жъ гляну та й згадаю:
Було якъ смеркає,
Защербече на калинѣ, —
Нѣхто не минає;
Чи богатый, кого доля,
Якъ мати дитину,
Убирає, доглядає, —

Не мине калину ;
 Чи сирота, що до-свѣта
 Мусить уставати ,
 Опинить ся, послухає , —
 Мовь батько та мати
 Розпытують, розмавляють :
 Серце бе ся любо ,
 И свѣтъ божій, якъ великдень ,
 И люде, якъ люде !
 Чи дѣвчина, що милого
 Що-день виглядає ,
 Вяне, сохне сиротою ,
 Де дѣтись не знає , —
 Пѣде на шляхъ подивить ся ,
 Поплакати въ лозы ;
 Защебече соловейко —
 Сохнуть дробнѣ слѣзы ;
 Послухає усмѣхне ся ,
 Пѣде темнымъ гаємъ ,
 Нѣбы зъ милымъ розмавляла...
 А вѣнь най спѣває ,

Та дробно, та рѣвно, якъ Бога благає —
 Поки вийде злодѣй на шляхъ погулять
 Зъ ножемъ у холявѣ — пѣде луна гаємъ ,
 Пѣде тай замовкне : — на що щебетать ?
 Запеклюю душу злодѣя не спинить ;
 Тѣльки стратить голосъ, добру не навчить ;
 Нехай вѣнь лютує, поки самъ загине ,
 Поки безголова воронъ прокричить .

Долина засне, — на калинѣ
 И соловейко задрѣма.
 Повѣе вѣтеръ по долині ,
 Пѣшла дѣбровою луна ,

Луна гуляє — божа мова —
 Сердеги встануть працювати,
 Корови підуть на дбровы,
 Дівчата вийдуть воду брати,
 Выгляне сонце. Рай та й годъ!
 Верба смієся, — свято скрôзь!
 Злодій заплаче, дарма, що злодій.
 Такъ було першъ; теперъ дивися;
 Сонце грѣє, вѣтеръ вѣє
 Зъ поля на долину;
 Надъ водою гнє зъ вербою
 Червону калину,
 На калинѣ одиноке
 Гнѣздочко гойдає.
 А де дѣвъся соловейко? —
 Не пытай, не знає!

Недавно, недавно у насъ въ Украинѣ
 Старый Котляревскій отакъ щебетавъ,
 Замовкъ, неборака, сиротами кинувъ
 И горы, и море, де перше витавъ,
 Де ватагу пройдисвѣта
 Водивъ за собою.
 Все осталось, все сумує,
 Якъ руины Трои;
 Все сумує, тільки слава
 Сонцемъ засіяла:
 Не вмире кобзарь, бо на вѣки
 Їго привѣтала.
 Будешъ батьку, панувати,
 Поки живуть люде;
 Поки сонце зъ неба сяє,
 Тебе не забудуть.

Праведная душе! прийми жь мою мову,
Не мудру, та щиру, прийми, привитай;
Не кинь сиротою, якъ кинувъ дѣбровы,
Прилини до мене хочъ на одне слово
Та про Украину минѣ заспѣвай.
Нехай усмѣхне ся душа на чужинѣ,
Хочъ разъ усмѣхне ся, дивлячись, якъ ты
Всю славу козацку за словомъ единымъ
Перенѣсь въ убогу хату сироты.
Прилинь, сизый орле, бо я одинокій
Сирота на свѣтѣ въ чужому краю;
Дивлю ся на море широке, глибоке,
Поплывъ бы на той бѣкъ — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю — заплачу, якъ тая дитина;
А хвилѣ на той бѣкъ идуть та ревуть.
А може я й темный, нѣчого не бачу,
Може моя доля на тѣмъ боцѣ плаче,
Бо сироту всюды люде осмѣють;
Нехай бы смѣялись, та тамъ море грає,
Тамъ мѣсяць, тамъ сонце яснѣйше сія,
И зъ вѣтромъ могила въ степу розмовляє,
Тамъ неодинокій зъ нею бувъ бы я.
Праведная душе! прийми мою мову,
Немудру, та щиру, прийми, привитай,
Не кинь сиротою, якъ кинувъ дѣбровы,
Прилини до мене хочъ на одно слово
Та про Украину менѣ заспѣвай!..

Товариство „Просвѣта“ и „Руске Товариство Педагогічне.“

при зближающихъ ся испитахъ въ школахъ народныхъ подаютъ до вѣдомости Свѣт Радъ школьныхъ, Впов. священникѣвъ, катихитѣвъ, учителѣвъ и родичѣвъ, що книжки наклады товариствъ, призолені кр. Радою школьною на преміѣ для ученикѣвъ, *красно управлені зъ позолочеными берегами*, можна купити въ канцеляріи товариства при улиці Вѣрменской ч. 27. по слѣдующей цѣнѣ:

Добре роби добре буде	17 кр.	Веняминъ Франклінъ	16 "
Росказы про силы природы	20 "	На досвѣткахъ	22 "
Оповѣданія о житію св. Бориса и Глѣба	20 "	Чимъ люде живи	20 "
Повѣстки для дѣтей	27 "	Житє св. великомуч. и муч. Пантелеймона	20 "
Сестра	15 "	Дрѣбна птица господарска а великій грошъ	20 "
Байки	22 "	Вѣдкрыте Америки	22 "
У пронасть дорога ховска	28 "	Звѣрята шкодні и пожиточні	42 "
Зоря	22 "	Молитвенникъ народный въ звычайной оправѣ	20 "
Исторія Руси ч. I.	25 "	а) хребетъ полотняный и золоченый хрестъ зъ переду	25 "
Исторія Руси ч. II.	23 "	б) цѣла оправа полотняна, береги золочені и золоченый хрестъ зъ переду	35 "
Исторія Руси ч. III.	28 "	Перекотиполе	18 "
Паша душа въ господарствѣ	35 "	Житє св. Кирила и Методія	22 "
Ленъ и конопль	24 "		
Рогата худоба	45 "		
Пасѣка	24 "		
Де що про здоровье	20 "		
Про живоплоты и лѣсы	20 "		

Выданія „Руского Товариства педагогического“:

Образковій выданія:

Звѣринецъ	10 кр.
Гостинецъ	10 "
Забавки	10 "
Менажерія	10 "
Робинзонъ	40 "
Мала менажерія	35 "
Дикі звѣрята	35 "
Для забавы	48 "
Квѣточка	20 "
Вѣночокъ	20 "

Выданія безъ образковъ.

Читанка ч. I, II, III, IV. оправній 20 кр., безъ оправы	10 "
Вазанка желаній	10 "
Хемія Роское	40 "
Учитель на р. 1890.	2 зр.

Всякій замовленія высылають ся скоро и точно.

ГРИГОРІЙ КВѢТКА

УКРАИНЬСКИЙ ПИСЬМЕННИКЪ.

ЖИТЕПИСНЕ ОПОВѢДАНЄ

НАПИСАВЪ

ВАСИЛЬ ЧАЙЧЕНКО.

Накладомъ Товариства „Просвѣта“.

У Львовѣ 1892.

Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка
підъ зарядомъ К. Беднарского.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

I. ДИТИНЬСТВО.

На Украинѣ, пѣдъ мѣстомъ Харьковомъ, є село Основа. Здавна вже селомъ тымъ володѣли богатї паны на прѣзвище Квѣтки. Квѣтки давно вже въ Харкѣвщинѣ оселили ся, ще тодѣ, якъ тамъ землѣ вѣльнї були. Зайнявъ собѣ Квѣтокъ рѣдъ на просторѣ найкращї широкї займанщины. И ставъ ся той рѣдъ богатый та вельможный. Мало не 200 рокѣвъ назадъ одинъ зъ тыхъ Квѣтокъ, Григорїй, бувъ полковникомъ харкѣвского полку а его сынъ, Иванъ, бувъ потѣмъ полковникомъ озюмского полку. У того озюмського полковника, Ивана Квѣтки, бувъ сынъ Хведѣръ. Бувъ то панъ богатый вельми, але безъ нїякого уряду. Живъ собѣ дома та господарювавъ, бо мавъ богато землѣ та людей крѣпакѣвъ. Жити було добре, и вславивъ ся Хведѣръ Квѣтка своею ласкавостю та гостинностю промѣждо всѣма харкѣвскими панами. Були въ него й дѣти: два сыны та три дѣчки. Найстаршого сына звали Андрѣемъ. Другїй сынъ народивсь 18. листопада року 1778. Уведено его у хрестъ та й наименовано Григорїемъ.

Слабосильный та хирявый бувъ Грицько змалку. Напала на него велика золотуха¹⁾. А тутъ ще лихо прискочило. Сѣвъ у него на оцѣ ячмѣнець. Нерозумна

¹⁾ шкрофулы.

нянька узяла та й зорвала его. Розъятрило ся око, вкинула ся на очи золотуха. Зовсімъ ослѣпла бѣдолашна дитина. Почали батько й мати и до лѣкарѣвъ и до знахорѣвъ та знахорокъ удавати ся — нѣчого же не пособило. Гоили — гоили лѣкарѣ та знахорки, золотуху выгоили, алежь не ставъ ся хлопець видющій: ослѣпъ на обѣдва ока.

Сумне та важке житя потягло ся бѣдолашному хлопцеві. Не сяє ему сонечко яснѣ, не цвѣтуть ему квіты пышні, не можна й играшками та гулянками дитячими бавити ся. Темно ему навкругъ — тільки чує вѣнь голосы, а не бачить нѣчого и нѣкого. Не розумѣла сама дитина спершу сього, та вже розповѣдано ему, що вѣнь слѣпый. Пытає жь ся хлопець:

— Чого жь я слѣпый?

— Такъ Богъ давъ! кажуть.

Каже старший братъ, що вѣнь и те й те бачить, а Грицько нѣчого не бачить. И гѣрко ему стане — плаче хлопець. Почне его мати або нянька розважати, почнуть казати ему про Бога, про высоке небо, про ангелѣвъ. И кажуть, що того всього зъ нихъ нѣхто не бачивъ, але побачить той, хто не грѣшний буде...

И хочеть ся хлопцеві малому все те побачити. Палко починає вѣнь дитячими устами Богови молити ся. А осе вранцѣ прокинеть ся, скоро до церкви задзвонено. Заразъ, просить няньку:

— Понеси мене до церкви!

Не хочеть ся инодѣ няньцѣ йти, почне огинати ся, а хлопець заходить ся плакати, просючи. Бере тодѣ его нянька на руки та й несе до церкви. Тамъ стоить та молитъ ся маленькій Грицько и всю службу выстоить, хочъ яка вона довга буде.

Поїхала зъ нимъ одного разу мати у сусідній монастирь озерянскій на прощу. Було тодѣ Грицькови пять роківъ и вже мовъ лекше зробилось ему на очи. А ото унесла его мати* у озерянску церкву, вѣнъ пытаєть ся :

— Якій то образъ, мамусю ?

Здивувала ся мати :

— Хиба ты бачишь ? — каже.

А хлопець говорить радѣсно :

— Менѣ видко.

Радѣсть велика була хлопцеві, що ставъ ся вѣнъ видущимъ. Щиро моливъ ся вѣнъ Богови у озерянскѣй церквѣ, радѣсно зъ неї вийшовъ, а ще радѣснѣйше було ему до дому вертати ся. Сонце ему сяє ласкаво, квітки ему цвितуть пышно, и усе навкруги стає въ новѣй небаченѣй красѣ.

Приїхавъ хлопець до дому. Покращало ему житя — мѣгъ вѣнъ бачити увесь свѣтъ широкій. Та не дуже весело було на свѣтѣ. Батько въ Грицька бувъ ласкавий, любить дѣтей, — але жъ у батька свого клопоту багато и зрѣдка вѣнъ зъ дѣтьми буває. Мати въ него була розумна, освѣчена панѣ, алежъ гордовита та сувора. Не дуже ласкава була вона до дѣтей та й до Грицька.

А Грицько вже й вчить ся почавъ. Бувъ у него дядько рѣдний, чернець на именя Наркизъ. Ото жъ той дядько за его вчитемъ доглядавъ. А вчити Грицька приходивъ чернець зъ монастыря. Невеселе и вчите було. Чернець поважний, похмурый вчивъ его читати та писати та й не дуже ласкаво розбалакувавъ зъ хлопцемъ.

А хлопцеві такъ хотѣло ся зъ кимъ побалакати, до кого душею прихилити ся. Була въ хлопця душа

щира, любляча, та нѣхто того не помѣчавъ. И рѣсь хлопець сумуючи и думавъ собѣ:

— Погано жити на свѣтѣ!

А дядько-чернець ще дужче его до того нахиливъ:

— На свѣтѣ — каже — не добре жити. Не варто жити такъ, — краще йти въ черцѣ та въ Бога грѣхи одмолювати.

И тѣ слова падали на хлопцеву душу и займали єѣ зглыбока. Часто-густо думавъ вѣнъ про чернече жите и все кращимъ та кращимъ уявляло ся воно єму...

Вчивсь вѣнъ у ченця, а тодѣ въ монастирскѣй школѣ вчивсь не багато: вивчивсь читати та писати, та й годѣ. Та й не вабила его до себе ся не цѣкава наука.

Живѣ Грицько Квѣтка дома, на Основѣ, середѣ буйного та пышного саду основяненского. Бувѣ той садъ великою втѣхою хлопцеви. Довго вѣнъ его не бачивѣ, а теперѣ залюбки блукавѣ на нему думаючи свои думки невеселѣ. Жили дома ще по старосвѣтскому, по украинскому. Тодѣ ще жили такъ всѣ паны по Харкѣвщинѣ и тѣльки найзаможнѣйшѣ почали переймати де-якѣ чужѣ, московскѣ звичаѣ. Переймавѣ ихѣ и Грицьковѣ батько, а наибѣольшѣ пановита та гордовита его мати. Але все жѣ змалку чувѣ хлопець у батьковѣй господѣ, та й усюды по околицѣ, щирѣ украинску руску мову. Та й звичаѣ въ щоденному житю були тодѣ въ панѣвѣ ще простѣ: и родини, и хрестины, и весѣле, и похоронѣ вѣдбувались однаково що въ пана, що въ мужика, — тѣльки що въ пана пышнѣйше було, а въ мужика убожче. Тымѣ то зѣ малечку Грицько надививсь на всѣ звичаѣ рѣднѣ добре. А доглядати ся єму до нихѣ було коли, та й умѣвѣ вѣнъ до всего додивляти

ся, тымъ то вѣнъ ще змалечку добре знавъ рѣдну мову та рѣднѣ звѣчаѣ.

Але все жъ не весело було ему жити. Часто й гостѣ бували, бо дуже гостинный бувъ его батько. Та що хлопцевѣ зъ тыхъ гостей? Вони батька веселять, а не его.

Трохи веселѣйше було Грицькови святками — Рѣздвяными та Великодными. Якъ Великоднымъ святкамъ усѣ дѣти у Квѣтчинѣ сѣмѣ вчили великодну вѣршу и потѣмъ казали єѣ передъ батькомъ та матѣрю. Се зацѣкавлювало Грицька и дуже ему подобало ся.

А все таки сумно було жити, невеселымъ та похмурымъ здавало ся житє. А дядько-чернець усе казавъ хлопцевѣ про суѣту свѣтову та про тихе житє чернече. И такъ тыми словами хлопчае сердце впоивъ, що на-мисливъ хлопецъ пѣти въ ченцѣ. Дарма, що малый тодѣ бувъ, а думка ся якъ увѣйшла ему до головы, то вже й не выходила звѣдти. Довго вѣнъ боявсь казати про се батькови та матери, а далѣ таки насмѣливсь, сказавъ. Здивували ся батько та мати.

— Що ты се, — кажутъ, — выгадуєшь?

Спершу вони думали, що хлопецъ шуткує. А Грицько говорить:

— Нѣ, я не выгадую, а хочу йти въ ченцѣ, хочу служити Богови.

Бачить батько та мати, що то не жарты.

— А чого нѣ се такъ? — пытають ся. — Хиба тобѣ погано дома жити?

— Свѣтъ сей негарный, — говоритъ хлопецъ, — суѣта мирска а я хочу тихого житя по божому.

Почали батько та мати вмовляти хлопця, та нѣчого не вдѣють.

— Пустѣть! — та й годѣ!

Говорить єму батько :

— Та якъ же тебе пустити, коли ты ще нерозумный, — якій зъ тебе чернець буде? Якъ бы ты дорослый бувъ!

А Грицько говорить :

— То нѣчого: були й малі ченцѣ.

А батько та мати кажуть:

— Ты ще такій малый, що сьогондѣ сього тобѣ забажаєть ся, а завтра иншого. Пострижуть тебе въ ченцѣ, а тобѣ потѣмъ важко здаєть ся, — не схочешъ. Що тодѣ?

— Сього не буде! — хлопець говорить. — Я на вѣки йду въ ченцѣ!

Бачуть батько та мати, що тутъ добра дядькова направа, и почали вмовляти хлопця, щобъ перечасувавъ, поки пѣдросте, — тодѣ вже най робить, що схоче. Довго не згожувавсь малый Грицько, але нарештѣ мусѣвъ згодити ся и зѣоставсь дома до того часу, поки має вѣонъ пѣдрости.

II. Чернець.

Зѣоставсь Грицько Квѣтка дома и почавъ жити тихимъ побожнымъ житємъ. Читаючи книги божественнѣ та ходячи до церкви Божої перебувавъ вѣонъ свои хлопчячѣ днѣ. Частенько навѣдувавсь вѣонъ и въ монастырь Куряжскѣй, де ченцювавъ его дядько Наркизъ. Отой дядько наибѣольшъ прихиливъ его до такого житя та до думокъ про монастырь.

А батько та мати не проте дбали, а мыслили, якъ бы сына у бѣольшѣ паны вывести. Тодѣ панство у всѣй Россіи мало велику силу и починало вбивати ся въ неи зъ малечку. Бувъ бо тодѣ такій звичай, що записували

паны своихъ сынѡвъ на яку службу ще малыми дѣтьми: хлопя дома сидить та ще може зъ дѣтьми гуляє, а его вже до службы записано, наче вѡнъ и справдѣ тамъ служить. Ё тамъ такій писарѣ, що за его дѣло его справляють, а хлопецъ бавить ся собѣ дома. А начальникови се добре, бо за се ему вѡдъ батька хлопцевого чимало прийде хабарѡвъ и грѡшми, и вѣжею, и всѣмъ. И за те хлопецъ той, хочъ нѣколи и въ очи не бачивъ службитѡсть, а дивись — уже й „чинъ“ має. И що богатшій у него батько, що бѡльшій хабарѣ посылає вѡнъ начальникови, то швидше его хлопецъ тыхъ „чинѡвъ“ здобуде. И такъ станеть ся, що ще молоде те паненя, а вже поставлено его старшинувати надъ старѣшими, та убогими, служаками, бо найбѡльше право, найбѡльшу силу дававъ тодѣ людинѣ не розумъ та до-тепнѡсть а рѡдъ богатый паньскій. Якъ не стало на Украинѣ козацтва, що въ нему усяка старшина була выборна, та позаводила Москва на Украинѣ свои московскій порядки, то поробились украинскій паны домонтарями, що на нихъ крѣпацкій нарѡдъ робивъ, а они бенкетуючи свое жите зводили та платили чиншъ усякимъ канцеляріямъ, посылали гостинцѣ начальникамъ, купували собѣ „чины“ за молоду, починали вѡдъ пелюшокъ, а роботою, шаблею та розумомъ доходили вышои шаны та силы хибя убожчій мѣжъ панами, що имъ дома нѣчимъ було гараздъ орудувати та нѣ зъ чого хабарѣ давати.

О такъ стало ся й зъ Грицькомъ Квѣткою. Ёго батько та мати казали:

— Най здобуває „чины“ теперь, щобъ якъ дѡйде повного зросту, то щобъ вѡдъ разу почавъ старшинувати.

И ото черезъ своихъ багатыхъ родичѣвъ записували его то до вѡйска, то до уряду, то зновъ до

войска — и се почало ся ще тодѣ, якъ Грицькови Квѣтцѣ було тѣльки 14 рокѣвъ. Не бачивъ хлопецъ тои службы въ очи, тѣльки нѣкчемно записаный бувъ то тамъ то инде, а живъ собѣ дома, — хиба инодѣ посылавъ єго батько до старшого на бенкетъ чи на поклѣнъ. И такъ служачи, ставсь Грицько Квѣтка на сѣмнацятѣмъ роцѣ ажъ капитаномъ.

Добре вбачавъ Квѣтка, яке то нѣкчемне та ледарске отаке жите паньске и ще бѣльшь завдавало єму те смутку, ще бѣльшь вѣдпыхало вѣдъ звичайного житя та прихияло до чернецтва...

А тымъ часомъ єго старший братъ одруживсь та й самъ Грицько Квѣтка дѣйшовъ уже повного зросту, бо було єму 22 роки и мѣгъ вѣнъ робити те, що хотѣвъ. И ото наваживсь нарештѣ вѣнъ зробити те дѣло, що ще змалку намысливъ єго. И зновъ прийшовъ вѣнъ до батька, матери та й зновъ сказавъ имъ, що йде у ченцѣ. Не могли вже теперъ нѣчого зробити они зъ сыномъ. Плачучи благословили они єго, плачучи попрощали ся зъ нимъ, попрощавсь Квѣтка зъ братами та зъ сестрами та й пѣшовъ р. 1801 у Куряжскій монастырь послушникомъ. Якъ ишовъ зъ дому, прохали єго батько та мати дуже:

— Гляди-жь, не забувай насъ, вѣдвѣдуй частѣйше!

— Добре! — говорить Грицько Квѣтка та й покинувъ свою Основу, промѣнявъ єѣ на монастырскій стѣны, бо въ нихъ сподѣвався вѣнъ знайти собѣ кращого, Богови догоднѣйшого, житя.

Лѣсовою дорогою, середъ зеленого густолистого дерева, проѣхавъ Грицько Квѣтка у Куряжскій монастырь, що бувъ вѣсѣмъ верстѣвъ вѣдъ Харкова. На высокости, оточений зъ трѣохъ бокѣвъ садами та купами

деревъ, стоявъ той монастырь. Кручувата¹⁾ гора поросла усякимъ зеломъ и брала на себе очи своєю дикою красою. А холоднїи жерела били зъ реберъ тои горы чистою прозорою водою. Пышный бувъ той куточокъ монастырскїи и приваблювавъ вѣнъ до себе душу и поглядъ Квѣтчинъ. Одягъ Квѣтка послушницку одѣжу та й зѣоставъ у монастырѣ.

Палко заходивсь молодой Квѣтка содержувати сувору монастырську постанову. Вѣнъ робивъ усе, що робили послушники, нѣколи не минавъ службы Божой и спершу здавало ся ему, що знайшовъ вѣнъ собѣ спокѣй.

Харкѣвскїи архиерей (епископъ), якъ ѣздивъ у куряжскїи монастырь, то швидко помѣтивъ тамъ молодого послушника Квѣтку и почавъ его брати зъ собою у Харкѣвъ. Осе ѣде архиерей у пышному берлинѣ²⁾, а Квѣтка у вбогѣи чернечѣи одѣжѣ стоить зъ заду, за берлиномъ, и такъ ѣдутъ по Харкову. Приѣде Квѣтка у Харкѣвъ, завитає до дому. Почнуть дома пытати:

— Якъ пробуваєшь? Чи гарно тобѣ?

— Гарно, — каже. — Радый я, що близько біля дому Божого живу, можу душу свою молитвами та пѣснословїємъ святымъ насищати, не чуючи свѣтового гомону.

Зъ часомъ однакъ вѣнъ довше зѣостававъ ся гостювати дома та все смутный та замыслений ходивъ. Побачить батько або мати, спытає ся:

— А що, сыну, замысливъ ся?

Нѣчого не скаже Квѣтка, тѣльки зѣотхне важко. А батько до него:

¹⁾ стрѣмка

²⁾ колясцѣ, повозѣ.

— Ой, сыну, — каже, — старый я вже зробивсь, вмирати му незабаромъ, а ты сѣмю покидаєшь. Вертайсь зновъ до насъ, живи собѣ якъ хочешъ, хочъ и тутъ ченцемъ будь — абы въ насъ.

А сынъ каже:

— Якъ же я можу своє слово зламати, тату?

— Якъ то зламати? — говорить батько. — Адже ты ще не чернець, а тѣльки послушникъ и вернути ся тобѣ въ свѣтъ що дня вѣльно.

Але не подавався ще Квѣтка, опирався, а собѣ думавъ:

— Се тѣльки покус! Не дамъ себе подужати!

И щобъ переважити ту покусу, приходивъ вѣнъ до игумена и прохавъ:

— Приставте мене, отче игумене, до найтяжшой работы!

— А що тобѣ, отроче? — пытався игуменъ. — Гляди, — щобъ здужавъ!

И ото стававъ Квѣтка до найтяжшихъ робѣтъ и робивъ ихъ зъ усѣей силы. Але жъ ще було лихо: хирне та слабе здорове въ него було, и не мѣгъ вѣнъ подужувати тои важкой працѣ. Найтяжше ему довело ся тодѣ, якъ приставлено его глядѣти за монастырскими кѣньми. Вѣнъ коней боявся усе жите дуже, але теперъ терпѣвъ та думавъ. — Може се прожене ту покусу.

А покуса усе бѣльшала. Одно — що силы зовсѣмъ не ставало на важку працю; друге — батько що-разу, якъ побачить, трохи не плаче та вмовляє вернути ся до дому; а третє — чула Квѣтчина душа, що не достигне того, чого такъ бажала, такъ прагнула.

Але ще поки державсь Квѣтка...

Одного разу по́слано его зъ монастыря у Харкѡвъ продати на базарѣ дѣжки, що роблено у монастырѣ. Поскладавъ Квѣтка дѣжки на вѡзъ, запрягъ пару волѡвъ, сѣвъ та й поѣхавъ. А була осѣнь и грязюка всюды чимала була. То поки ѣхавъ до Харкова, то ще нѣчого; а якъ уѣхавъ у Харкѡвъ, то ледви-ледви бѣднѣ волы тягнуть. Доѣхавъ до базарю, а тутъ лиха година: Калюка така, що якъ уѣхавъ у неѣ вѡзъ, такъ и загрузъ по самѣ пѡдтоки. Гейкавъ, гейкавъ Квѣтка на волы — и зъ мѣся не рушать. Уставъ вѡнъ, почавъ вытягати колеса зъ грязюки. Довго вѡнъ морочивъ ся — нѣчого не поробить. А тутъ де не взялись хлопцѣ малѣ, позбѣгались, пѡзнали Квѣтку, поставали навкруги та й давай репетувати:

— Квѣтка! Квѣтка! Квѣтка вѡзъ погрузивъ!

Махнувъ рукою Квѣтка, кинувъ на вулицѣ вѡзъ та й пѡшовъ до дому на Основу. Прийшовъ до дому, увѡйшовъ у хату — ажъ усѣ злякали ся — такѣй вѡнъ змученый та увесъ у грязюцѣ.

— А що се тобѣ стало ся сыну? — скрикнула мати. Вѡдкѡля се ты такѣй.

— А зъ монастыря, мамо. Прийшовъ осе до дому, зовсѣмъ прийшовъ.

— Якъ зовсѣмъ? Не вернешъ ся въ монастырь?

— Еге!

Тутъ усѣ такѣй радѣ зробили ся, кинулись цѣлувати, обнимати Квѣтку. А вѡнъ не дуже то й радый бувъ: почувавъ ся вѡнъ на душѣ поганенько, — було ему соромъ, що ось вѡнъ мовъ слово свое зламавъ, не дѡдержавъ чернечои покуты...

— Дяка Богови милосердному, — кажуть батько та мати, що ты вернувъ ся до насъ — нашу старѡсть доглянешъ.

И зъ того часу зѡставсь Квѣтка дома. Се було року 1804. Квѣтка выбувъ у монастырѣ чотыри роки.

III. Середъ людей.

Почавъ жити Квѣтка дома, але спершу живъ такъ, якъ и въ монастырѣ: ходивъ по Основѣ зъ церковными ключами, дзвонивъ у церквѣ до службы й до утренѣ а здебѣльшого моливсь або книжки божественнѣ читавъ.

Отже натура людска почала виявляти ся та силу брати: почавъ Квѣтка звикати до людей, почавъ и веселѣшати. Потроху та помалу обговтавсь вѡнъ помѣжъ свѣтовыми людми, звикъ до свѣтовыхъ забавокъ та веселощѣвъ та й зробивсь найлюбѣйшимъ чоловѣкомъ у товариствѣ. И теперъ (та й потѡмъ завсѣгды) залюбки вѡнъ розмавлявъ про божественнѣ рѣчи, про християнскѣ дѣла, щиро моливсь Богови. Поки й умеръ вѡнъ, стоявъ у него въ хатѣ столикъ зъ молитовникомъ та горѣла лампада. Тамъ Квѣтка моливъ ся въ тѣ часы, якъ бажала того душа его. Але жъ не одцуравсь вѡнъ и свѣтового жита и залюбки бувавъ усюды, де сходилось розумне та щире товариство. Року 1805 засновано у Харковѣ найвысшу школу — университетъ. Тодѣ наѣхало до Харкова багато розумныхъ та вченихъ людей и ото все товариство Квѣтцѣ було.

Тымъ часомъ и слабосильностъ его минула ся. Зробивсь вѡнъ людиною при здоровю, хоча ему й склалося одного разу нещастѣ, — попаливъ собѣ обличѣ та и ослѣпъ на лѣве око, ще й на лобови синѣ плямы зѡстали ся. Але жъ те его не дуже смутило.

Дуже вѡнъ музику любивъ и теперъ усе на флейтѣ гравъ. Осе сяде въ садку на Основѣ та й грає. Инодѣ усю нѡчь такъ высидить граючи. Прислухає ся вѡнъ до

того граня и здає ся ему тодѣ, мовъ на серцѣ ему лекшає. То все єго душа до чогось порыває ся, чогось бажає, а чого и сама не знає. А якъ грає, то мовъ душу свою вдоволяє. Але жь се тѣльки здає ся ему такъ, поки грає...

Була ще въ него й друга втѣха. Любивъ вѣнъ театрѣ. А тодѣ у Харковѣ театру не було. Ото було збере ся гуртомъ товариство щире та й збалакають ся.

— А давайте театр зроби́мо!

— Давайте!

— А що жь будешь на театрѣ грати?

— А ось треба выбрати.

— И ото выберуть що грати, вивчать та й грають. И Квѣтка въ тому жь гуртѣ. Якъ заснувавъ ся р. 1812 у Харковѣ повсякчасный театрѣ, то Квѣтку настановлено найголовнѣйшимъ доглядачемъ за театромъ. Театромъ Квѣтка робивъ користь людямъ.

[Про театрѣ та про те, яка користь зъ него, мы тутъ не казати-мемъ. А хто не знає, най про се прочитає въ книжечцѣ В. Чайченка. Книжечка та зве ся „Иванъ Котляревскій“].

Була на театрѣ одна акторка, на прѣзвище Прѣженковска. Була она дуже вродлива и впала въ око Квѣтцѣ, а Квѣтка ѣй. Помалу та потроху закохавъ ся вѣнъ у нѣй. Закохавсь та й до матери (батько бо вже тодѣ вмеръ).

Якъ сказавъ, — мати ажъ скрикнула. Була она панѣ велика, ѣй здавало ся ажъ страшнымъ те, що єи сынъ хоче одружити ся зъ якоюсь тамъ акторкою.

— И не думай, — каже, — и не гадай того! Нѣколи сього не буде!

Посумувавъ трохи Квѣтка, а таки матери послухавсь...

Опроче театру Квѣтка вкупѣ зъ иншими людьми заходивсь зробити школу для вбогихъ дѣвчатъ. Школу зроблено, и Квѣтка тамъ богато клопотавсь. Та швидко ту школу повернено на панську, такъ и не вийшло зъ неї нѣчого доброго вбогимъ людямъ.

Бувъ у Харковѣ професоръ (учитель) зъ университету (зъ найвысшой школы), на прѣзвище Гонорскій. У него сходили ся знайомі люде читати розумні книжки та про читане балакати. На тыхъ читаняхъ бувавъ и Квѣтка. Ото жъ Гонорскій, Квѣтка та ще одинъ добродѣй надумали видавати въ Харковѣ мѣсячникъ и почали его видавати зъ року 1816. Звавъ ся той мѣсячникъ „Украинскій вѣстникъ“. Що мѣсяця выходило его по книжцѣ; въ тыхъ книжкахъ друкували ся усякі писаня, оповѣданя, вѣршѣ та розправы про вкраинську старшину. Тамъ и Квѣтка де-що написавъ про свѣй институтъ. Писало ся се все мовою російскою. Але трохи згодомъ почали тамъ друкувати творы и по вкраинському (по рускому). Найкрасшою вѣдь усього у тому „Вѣстникови“ здала ся¹⁾ читачамъ казка: „Панъ та собака“. Їѣ написавъ Петро Артемовскій Гулакъ. Вѣнъ бувъ найстаршимъ въ университетѣ и писавъ де-що вѣршомъ по вкраинському. Квѣтка зъ нимъ добре зазнайомивсь.

„Украинскій вѣстникъ“ издавано три роки: 1816, 1817 та 1818. Але р. 1817 Квѣтка вѣдкинувсь вѣдь того и вже не бувъ издавцемъ. Їго обѣбрано повѣстовымъ маршалкомъ Харкѣвскимъ; — то казавъ, що єму нѣколи доглядати за изданемъ. А про те вѣнъ не покидавъ писати дешицю²⁾ и друкувавъ свои писаня то въ

¹⁾ подобала ся

²⁾ трохи, де-що.

„Украинському вѣстникови“, то въ другому виданю, що почало виходити въ Харковѣ.

Оттодѣжъ то, — кажуть, — Квѣтка й пѣсню самъ про себе склавъ, ще й на голосъ єѣ положивъ :

Прийшовъ Гриць, зажурился
Та въ ченцѣ й постригсь.
Грицю, Грицю, до Марусѣ!
Заразъ, заразъ приберу ся!
Грицю, Грицю, до роботи!
Въ Гриця пѣрванй чоботы!
Грицю, Грицю, роби хлѣбъ!
Кахи, кахи — щось охрыпъ!

Пѣсню сю спѣвали спѣваки у Квѣтчиного брата Андрѣя. Бувъ то панъ дуже великій и живъ пышно, то й спѣваковъ державъ. А потѣмъ та пѣсня розѣйшла ся й по селахъ и всюды єѣ спѣвають, а хто написавъ не знають.

Бувъ тодѣ Квѣтка вже не молодой: було єму тодѣ сорокъ рокѣвъ, а й доси не знайшовъ вѣнъ собѣ подружа и пробувавъ парубкуючи. А доводилось єму частенько въ институтѣ бувати, бо єму жъ тамъ дѣло було. Ото й зазнайомивсь вѣнъ тамъ зъ одною учителькою, що звала ся Ганна Григорѣвна Вульфѣвна. Дѣвчина ся молоденька була заѣхала сюды зъ Московщины и вже два роки пробувала въ Харковѣ. Часто доводило ся Квѣтцѣ бачити ся зъ нею и балакати. Сподобались они одно одному, а якъ сподобались, то й покохали ся, та ще й дуже. Знову довелось Квѣтцѣ йти до матери та й казати :

— Мамо, я собѣ подруже знайшовъ.

— А хто жъ то?

Сказавъ Квѣтка хто.

Не сподобалось матери се подруже, та не було що робити, бо Квѣтка бувъ уже не молоденькій хлопчикъ.

Ото й одруживсь Квѣтка та й почалось въ него жите тихе та любе. Невелика та небогата оселя въ него була — усього двѣ свѣтлицѣ — величенька й менша, а жило ся въ нихъ молодымъ нашимъ привѣтно та спокѣйно та щасливо.

Жѣнка Квѣтина читала першъ де-що зъ того, що Квѣтка писавъ. Она вподобала его писаня та й каже:

— Було-бъ дуже добре, якъ бы ты й далъ писавъ.

— Та куды менѣ писати, — хибя то мое дѣло? — говорить Квѣтка.

— Та вже жъ твоє! Ось тѣльки пиши, то самъ побачишь, що я правду кажу.

И все его до того писаня нахиляє. А тутъ ще й приятелѣ де-якѣ знайшли ся такѣ — такожъ радять писати. Нѣчого робити — послухавсь Квѣтка та й почавъ писати оповѣданя, вѣршѣ, драматичнѣ твори та иншѣ писаня. Въ нихъ вѣнъ писавъ про Украину, про єи старшину або про тодѣшне паньство вкраиньске — и описувавъ у своихъ книжкахъ, якъ те паньство погано поводилось. За те паны тыхъ писань Квѣтиныхъ часомъ не полюбляли и Квѣтцѣ за нихъ дошкуляли.

Писавъ Квѣтка все се по московскому и посылавъ друкувати у Петербургъ. Тамъ ихъ друковано, читано и дуже хвалено, та ще й далъ Квѣтку заохочувано, щобъ писавъ.

И Квѣтка писавъ богато и дававъ такимъ знайомымъ, що видавали книжки або иншѣ якѣ виданя. И они Квѣтинѣ твори друкували и вславивъ ся Квѣтка своими писанями промѣжъ паньствомъ не трохи. Та тѣльки за се Квѣтку нема чого нѣ хвалити, нѣ поважати. Не треба було єму зовсѣмъ писати московскою мовою на паньску та на московску вѣху, треба було робити своє украиньске дѣло. Се була помылка Квѣтина и мы проща-

«емо єѣ ему тымъ, що „людина безъ помылки не живе“, та за те, що вѣнъ рѣднѣй Украинѣ потѣмъ богато добра зробивъ.

Жѣнка Квѣтчина звѣкла жити по столицяхъ. Она нудила ся сѣршу у Харковѣ, та все було прохає чѣловѣка :

— Поѣдемо та й поѣдемо вѣдсѣль у столицю ! Тамъ краще, тамъ весело. Квѣтка дуже любивъ рѣднѣй край, та й не хотѣло ся ему ѣхати.

— Нѣ — не можу я свого краю покинути. Тамъ чужина.

И такъ таки й не поѣхавъ увесь вѣкъ.

IV. Украиньскѣ писаня.

Отже хочъ було всякого клопоту въ Квѣтки богато, та не вдовольняла ся тымъ душа єго. Чувъ вѣнъ, що чогось иншого ему не стає, а чого — и самъ сказати не вмѣвъ.

Збалакавсь Квѣтка одного разу зъ письменникомъ однимъ украиньскимъ та й каже ему :

— Якъ що въ насъ на Украинѣ по украиньско-рускому пишуть, то все про смѣховину та про смѣховину. Чому се нѣхто не напише чого поважного та жалѣбного. Отъ вы бы написали !

А той говорить :

— Не можна.

Квѣтка пытає ся :

— Чому ?

Каже той :

— А тому, що мова украиньско-руська така собѣ вдала ся, що до того не здатна. Украиньско-рускою мовою тѣльки й можна про смѣховину писати, а про

поважне та про жалѡбне не можна нѣякъ, нѣчого путнього не буде.

Говорить Квѣтка :

— Отже нѣ! Украиньско-руська мова така сама, якъ и всякѣ иншѣ мовы, має свою силу, свою красу, нею можна по нашому смѣять ся, по нашому й плакати.

А той зновъ каже :

— А все нѣчого жалѡбного не можна нею написати.

— Отже можна! А нашѣ пѣснѣ та думы историчнѣ, — хіба то не жалѡбне, нѣ? Та надъ нашими думами та пѣснями можна плакати, — а що, хіба може надъ московскими пѣснями заплачете? Ну-ну, подививъ ся-бъ я, якъ вы надъ московскими пѣснями заплакали-бъ. Та по нашому таке можна жалѡбне написати, що Москалеви ввѣ снѣ такого не приснить ся.

— А все-жъ нѣхто не напише, — каже той.

А Квѣтка : — Коли-жъ такъ, то напишу я!

— Напишете?

— Напишу!

— А нуте, нуте!

— Отъ побачите!

И заходивсь Квѣтка писати. Не дуже довго писавъ та й скомпонувавъ. Не описувавъ вѡнъ у своїй книзѣ панѡвъ та панѣй великихъ, а узявъ вѡнъ описувати людей простыхъ та й написавъ про нихъ таке, що нѣ одинъ ще письменникъ украиньскѣй такого не писавъ.

Ото й зѡбрались одного разу щирѣ земляки до Квѣтки въ гостину слухати ту повѣсть его нову. И той украиньскѣй письменникъ слухати прийшовъ. Звала ся повѣсть „Маруся“ и описувано въ нѣй долю тої дѣвчини Марусѣ та ще про єї жениха Василя та про

батька Наума Дрота та про матѣрь. Розгорнувъ Квѣтка рукопись та й почавъ читати.

Слухали слухачѣ тихо. Позвыкали они доси читати про панѣвъ та про всякїй паньскїй речи. А тутъ писавъ Квѣтка про неписьменного темного простого хлѣбороба. Писавъ Квѣтка про те, якъ той хлѣборобъ живе и що робить и якїй почуваня у серця въ его є. Бачили слухачѣ, що все те описавъ Квѣтка такъ, якъ оно саме єсть и таке все гарне було въ Квѣчиному оповѣданю, що слухачамъ здававъ ся тодѣ любый свѣтъ Божїй ще любѣйшимъ. Оповѣдавъ Квѣтка про Наума Дрота зъ жѣнкою, про ихъ побожне жите, про ихъ добрїй дѣла; описувавъ Марусю зъ Василемъ та те, якъ они щиро та любо кохали ся. И такъ та Маруся у Квѣчиному описови гарна була, мовъ весна молода. И всѣмъ, хто слухавъ, здавало ся, наче Квѣтка не про Марусю зъ Василемъ оповѣдає, а про нихъ самихъ каже, про ихъ весну молодую, про те молодее щастє, про те молодее коханє. Описувавъ Квѣтка горе Наумове, а всѣмъ здавало ся, що се вѣнь ихъ власне горе при старощахъ згадує. И все те було написано такимъ поважнимъ, щиримъ словомъ, такъ любо, — мовъ бы то не писане було, а була то пѣсня щира та жалѣбна, — мовъ сръбло дзвенѣло, такъ она зъ устъ Квѣтчиныхъ лила ся.

Довго крѣпили ся слухачѣ та й заплакали, не вдержавшись, гѣрко. Плакали они надъ Марусею и надъ батьковимъ та Василевимъ горемъ. Та плачучи чули они, що мовъ якось краще, святѣйше ставало въ нихъ на душѣ, якъ бачили они передъ себе тую Марусю, того Наума безщасного — такїй гарнїй тї люде були!

Тихо — тихо було въ хатѣ, якъ дочитавъ Квѣтка, — тѣлько де-хто слѣзы втиравъ. И поти всѣ мовчали, ажъ поки той письменникъ, що казавъ колись, що по

A.

українському поважного та жалобного не напишеш, підійшовъ до Квѣтки.

— Теперъ, — каже, — бачу, що правду вы, Григоріє Хведоровичу, казали. Здатня наша рідна українська мова до всякого писання та ще й не напишеш иншою мовою нѣколи такого гарного, якъ „Маруся“ ваша.

Забалакали тодѣ всѣ до Квѣтки, хвалять його, поздоровляють, що таке гарне написавъ.

— О се добре, кажуть, що привѣвъ Богъ, що й по нашому написано таку книжку, що заплакати вѣдь неї можна и навчити ся. А то все смѣховина та смѣховина обрыдла вже.

А другій говорить:

— Дай вамъ Боже, Григорію Хведоровичу, ще столѣтъ на свѣтѣ жити та багато книжокъ написати. Але-жъ якъ умрете вы, то треба тѣльки на вашому надгробкови написати: „Вѣнъ написавъ Марусю“. И тодѣ всяке васъ знатиме и буде ваша слава до вѣку вѣчного.

Радѣвъ Квѣтка слухаючи те все. Не того радѣвъ, що його хвалено, а того, що знайшовъ вѣнъ те, чого бажала душа его. Бажала душа его висловити красною та щирою оповѣдю те, що ховалось въ нѣй; бажала она послужити рідному краю, не зѣйти зъ свѣту безъ нѣякого слѣду та користи. Кидавсь Квѣтка и туды й сюды, захожувавсь и коло того й коло сього, а все й доси не знавъ, що саме йому треба робити, якимъ шляхомъ ити. Тѣльки якъ написавъ вѣнъ „Марусю“ та побачивъ, якъ она до вподобы людямъ припала, — тѣльки тодѣ зрозумѣвъ вѣнъ, що осе те дѣло, якого душа его бажала, и що не зѣйде вѣнъ теперъ зъ свѣту безъ слѣду.

Ото й почали приятелѣ та знайомі прохати Квѣтку:

— Надрукуйте та й надрукуйте вашу „Марусю“.

Квѣтка подумавъ та й говорить:

— Добре!

Але знавъ Квѣтка, що не всѣмъ до вподоби припаде его „Маруся“. Москалѣ бо голосно казали, що по українсько-руському не треба писати, що Украинцѣ (Русины) мусять забувати свою мову та переробляти ся на Москалѣвъ. Та й не самі Москалѣ такъ думали. Було й зъ нашого паньства багато такихъ перевертниківъ, що Москалямъ потакували та зъ простого українського народу знущались¹⁾. Ще були й таки добродѣѣ, що не тямили мовы української и не знали, якъ живе нарѣдъ українскій та якій вѣнъ є, а теперъ и собѣ сѣкались²⁾ базѣкати про українскій писаня. Базѣкаючи звичайно они ихъ гудили, бо нѣчого тамъ не розумѣли. Та не тѣльки казали таке про украинскій писаня, а ще й друкували таке. Оно все те, що казали они, було брехня, а хто не знавъ дѣла, то часомъ думавъ, що оно й правда.

Отожъ Квѣтка й думає собѣ:

— Нападуть ся сї добродѣѣ и на мою „Марусю“, хочъ нѣчого й не тямити муть у нѣй. Стривай же, я имъ напишу щось „на догадъ буряківъ.“

Ото узявъ та й написавъ оповѣданє, що звало ся „Салдацкій патреть“³⁾. У. тому оповѣданю розповѣдавъ вѣнъ про те, якъ одинъ маляръ Кузьма Трохимовичъ намалювавъ салдата та й схотѣвъ дѣзнатись, чи справдѣ гарно вѣнъ намалювавъ. Отъ щобъ дѣзнатись, вѣнъ и повѣзъ той патреть на ярмарокъ. Тамъ людей багато, — подивлять ся, та й скажуть, чи путяще⁴⁾ ма-

¹⁾ насмѣвались

²⁾ силувались

³⁾ жовнярскій портреть, образъ представляющий особу жовняр-салдата.

⁴⁾ добре, додатне.

люванє, чи нѣ. Ото всѣ дивились на той патретъ, та й не могли пѣзнати, що то патретъ, — думали, що живый садатъ. Одинъ тѣлько Терешко — швець, пѣдѣйшовъ до патрета та й каже:

— Дивѣть ся люде добрѣ, хибѣ такъ шиє ся чобѣтъ? Я швець на все село; такъ я вже знаю, що халѣва ось якъ буває, та й ставъ пальцемъ по патрету надрапувати, отъ и въ пѣдборахъ брехня; та й пѣдѣйомъ¹⁾ не такъ, та таки й усе не такъ!

Кузьма Трохимовичъ послухавсь шевця, бо швець знає ся на шевствѣ. Вѣнъ перемалювавъ чоботы. А Терешко бачить що до ладу єго слова, тай розприндивъ ся²⁾: думавъ що вѣнъ не въ самыхъ чоботахъ а й у всему иншому шупить³⁾. Ото вѣнъ и каже:

— Я вже силу знаю и заразъ побачу, що не до шмиги. Отъ и сього не втерплю, скажу. бо вже бачу, що не такъ. Чоботы, теперъ, якъ чоботы, якъ я навчивъ; такъ мундеръ не туды дивить ся. Треба, щобъ рукава ось такъ.

— А зась не знаєшь? — обѣзѣвавъ ся Кузьма Трохимовичъ зъ своєи ятки⁴⁾: — швець знай своє шевство, а у кравецтво не мѣшай ся.

Зареготались усѣ на базарѣ, бо побачили, що Кузьма Трохимовичъ правду казавъ и що Терешкови, шевцеви, не треба було встрѣвати⁵⁾ не въ своє дѣло.

Отѣке написавъ Квѣтка отымъ писачкамъ московскимъ, що не тѣмили нѣчого украинськихъ писань, а гу-

¹⁾ плесно, спѣдна часть ноги мѣжь середующою частію пѣдставы а пятою.

²⁾ розпочавъ насмѣвати ся, розходивъ ся

³⁾ розумовати, критиковати

⁴⁾ будка

⁵⁾ мѣшати ся

дили ихъ саме такъ, якъ Терешко гудивъ кравецку справу, а нѣчого не тямивъ у нѣй. Отожь Квѣтка казавъ про Терешка, а самъ натякавъ на тыхъ писачокъ та мовъ казавъ имъ :

— Знайте Вы, московскій писачки, свои московскій писаня, а въ нашій украинскій не встрявайте, бо вы тамъ нѣчого не тямите..

Опроче того Квѣтка написавъ ще одно оповѣданє, що звало ся „Мертвецкій Великдень“. Отожь приточивши до „Марусь“ „Салдацкій патретъ“ та „Мертвецкій Великдень“, надрукувавъ вѣнъ усе те одною книжкою року 1834. Надрукувавши вѣнъ написавъ на книжцѣ, що се понаписувавъ усе Грицько Основяненко. Се такъ часто письменники роблять, що замѣсть свого прѣзвища, абы яке на книжцѣ пишуть, якъ що свого не хочуть. Квѣтка живъ на Основѣ, тымъ и Основяненькомъ себе наименувавъ.

Вхопились земляки читати сї повѣсти Квѣтчинї залюбки и всяке, читаючи „Марусю“, плакало, а читаючи „Салдацкій патретъ“ смѣяло ся. И всяке хвалило Квѣтку та дякувало єму.

Отже московскій писачки не послухались того, що казавъ Квѣтка у „Салдацкому патретѣ“, а почали усяку пѣсенѣтницю верзти¹⁾ про „Марусю“. А нашї паны-перевертнѣ, такї, що помоскалились, казали.

— Спасибѣ Квѣтцѣ, написавъ книжку нашимъ лѣокаямъ читати.

Се-бъ то мовъ тѣльки мы, паны помоскаленї, люде, а те мужицтво то такъ собѣ. Але Квѣтка зъ того тѣльки смѣявсь та казавъ :

¹⁾ дурницѣ плести.

— Я писавъ своєю рѣдною украинською мовою своимъ землякамъ — най же читають всѣ — и учені и прості, и паны, и мужики, бо всѣ однаково люде.

Ото написавъ Квѣтка ще повѣсть и наменувавъ єѣ „Добре роби, добре й буде“. У тѣй повѣсти оповѣдає вѣнь про те, якъ одинъ селянинъ Тихонъ Брусъ за голодного року вызволивъ вѣдъ голоднои смерти усе село. Тутъ навчає Квѣтка, якъ треба людемъ пособляти¹⁾ одинъ одному та запобѣгати лихови власною силою, а не дожидати ся, поки галушки зъ неба падатимуть.

Написавъ ще повѣсти „Конотопска вѣдьма“ та „Ось тобѣ й скарбъ“. Тутъ вѣнь описує тыхъ нерозумныхъ людей, що вѣрять усякѣй нѣсенѣтницѣ про вѣдьомъ та про иншій забобоны. Вѣнь тутъ показує, що се тымъ люде вѣ те вѣрять, що темні, неосвѣчені, а вѣрити вѣ се грѣхъ. И осѣ три повѣсти выдавъ Квѣтка одною книжкою р. 1837 и такожъ читано ихъ залюбки. Року 1838 выдавъ Квѣтка повѣсть „Козирь-дѣвка“. Тутъ описує вѣнь, якихъ неправедныхъ судѣвъ позаводили на Украинѣ московскі порядки, якъ они тѣльки хабарѣ²⁾ зъ людей брали, а дѣла не робили и неповинного парубка на Сибѣрь присудили. А вѣ него дѣвчина була така розумна та смѣлива, що вызволила его — тымъ наменувавъ Квѣтка сю повѣть „Козирь-дѣвка“. За сю книжку уже й судѣ розсердили ся на Квѣтку, казали:

— Мы хабарѣвъ не беремо, — то вѣнь неправду каже.

Треба вже казати, що неправда, коли соромъ передъ людьми тои правды.

¹⁾ помагати

²⁾ дарунки.

Опроче того Квѣтка написавъ богато книжокъ. Ось якъ они звать ся: „Ганнуся“, „Перекотиполе“, „Божї дѣти“, „Пархимове снѣданє“, „На пущанє якъ завязано“, „Сердешна Оксана“, „Щира любовь“, „Купованый розумъ“, „Пѣдбрехачъ“.

Въ „Перекотиполи“ Квѣтка навчає не робити нѣякого злого дѣла, бо Богъ те бачить и покарає. У „Божимъ дѣтямъ“ вѣнъ навчає, якъ треба сиротамъ пособляти. У „Сердешной Оксанѣ“ вѣнъ оповѣдає, якъ Москалѣ пѣддурюють нашихъ дѣвчатъ. У „Пѣдбрехачѣ“ навчає, щобъ нѣколи люде не брехали. У „Купованому розумѣ“ оповѣдає, якъ батько вѣддавъ свого сына до московской науки. Сынъ вивчивъ ся та й вѣдбивсь вѣдъ сѣмьѣ¹⁾, вѣдъ рѣдной мовы, не ставъ и батька поважати. А самъ не порозумнѣшавъ, а зробивъ ся дурнемъ, бо чужа наука не робить зъ людей розумныхъ а дурныхъ. Тутъ Квѣтка навчає, що не треба хапати ся до чужой науки, а треба вчити ся своєї та не вѣдбивати ся вѣдъ своєї сѣмьѣ та вѣдъ своєї рѣдной мовы.

Опроче того Квѣтка писавъ еще й таке, що грають на театрѣ: „Сватанє на Гончарѣвцѣ“, „Щира любовь“, „Бой-жѣнка.“

Богато Квѣтка понаписувавъ та ще й того мало ему було. Вѣнъ казавъ:

— Треба, щобъ нашъ нарѣдъ бувъ освѣченный и вчивсь по своему. Треба написати такї книжки, щобъ нарѣдъ зъ нихъ навчивъ ся добре вѣры своєї та дѣзнавсь про те, хто вѣнъ такїй, яка єго земля та якъ жила Украина въ старину. Треба ще, щобъ прости люде знали усякїй законъ, щобъ проти закону не помыляли ся, та щобъ ихъ за те не карано.

¹⁾ вѣдчепивъ ся вѣдъ своєї родины, покинувъ своихъ.

Ото вѣнъ и написавъ спершу книжку „Листы до любезныхъ землякѣвъ“, а въ тѣй книжѣ описувавъ простымъ людямъ державный лады у Россіи и навчавъ якъ треба жити, щобъ усе добре було. Ту книгу вѣнъ выдавъ и выдрукувавъ року 1839.

Тодѣ почавъ писати святу исторію для простыхъ людей и написавъ еѣ. Але начальство не дозволило той книжки Квѣтчиною друкувати.

Тодѣ Квѣтка говорить:

— Треба-жь, щобъ Украинцѣ-Русины знали, якъ у старовину на Украинѣ було.

Ото вѣнъ и написавъ про те, якъ на Украинѣ було въ старовину, яка Украина дужа була тодѣ, якъ ще свои князѣ та гетьманы въ ней були та свои порядки, а московскихъ порядкѣвъ не було. И ся книжка московскимъ начальникамъ не до вподобы припала. Они не хотѣли, щобъ Украинцѣ-Русины знали про свою старовину, а хотѣли, щобъ они й забули про те, що они Украинцѣ, та швидше на Москалѣвъ переробляли ся. Ото они не дозволили друкувати й сей книжки. Такъ и друга праця Квѣтчина загинула, и дуже се горько Квѣтцѣ було.

V. Останні роки.

Ще зъ 1829 року Квѣтка почавъ жити на селѣ на Основѣ у своѣй хатѣ. Мавъ вѣнъ и службу: бувъ судією, а року 1840 оббрано его головою судебной палаты харківской. Отожь що-дня вранцѣ вхавъ у Харківъ на службу, а жѣнка его Ганна Григорѣвна зѣставалась дома, та й дожидала, поки вѣнъ верне ся. До суду завсѣгды приѣздивъ вранцѣ о 9. годинѣ а о 4. выходивъ.

Любивъ Квѣтка їсти стравы простї украиньскїѣ та й живѣ по простому. Усе богатство, що вѣдѣ батька спадщина була, вѣдававъ вѣнѣ братови старшому, великому панови. Братъ ему дававъ тѣлько трохи грошей на прожитокъ. Ото зѣ тыхъ грошей та зѣ того, що на службѣ зароблявъ, Квѣтка й живѣ, живѣ просто и богатства не бажавъ.

По обѣдѣ йшовъ Квѣтка у свою хатку — була въ його особна своя свѣтличка. О тодѣ найкращїй часѣ ему бувъ, бо сѣдавъ вѣнѣ та й писавъ свои повѣсти та оповѣданя. У хатѣ то тамъ, то тамъ стояли столики, а на нихъ каламарѣ, — де схоче ся Квѣтцѣ, тамъ сяде й пише. И такъ ажъ до вечера. А въ вечерѣ що написавъ, несе до жѣнки.

— А ну слухай! — каже.

У всѣхъ писаняхъ жѣнка дуже ему пособляла¹⁾, бо була розумна та освѣчена. Осе переслухає она та й каже:

— Оте, гарно написавъ, а те нѣ. Отутъ такъ або такъ вѣдмѣнити треба.

Квѣтка слухавсь єи та й вѣдмѣнявъ такъ, якъ она казала.

А якъ що не було свого читати, то читали въ двохъ чужїхъ книжки, бо обое любили читати дуже. Дѣтей у нихъ не було и они журились тымъ. За те Квѣтка дуже любивъ чужихъ дѣтей, и де побачить ихъ, заразъ заведе зѣ ними такїхъ играшки, що дѣти, хочъ и незнайомї ему, вѣдразу его улюблять. Инодѣ, зрѣдка, заѣздили родичѣ або такожъ знайомї. Часомъ заѣздили до него люде зѣ иншихъ мѣстъ: они читали Квѣтчинї писаня, улюбили ихъ и осе приѣздили подивить ся на того, хто ихъ написавъ. Заходила молодѣжь студенты, що

¹⁾ помагала

тежъ поважали его писаня. Бували українські письменники: Петро Артемовскій-Гулакъ, Метлыньскій, Корсунъ, Костомаровъ. У Харківъ Квѣтка въ гостину не вѣдывъ, бо те порожноголове панство ему не подобало ся, а сихъ гостей радий бувъ витати, бувъ зъ ними веселый та говоркій та любязный. Усѣ, хто его знавъ, усѣ его любили — и старій, и молодій, и дѣти.

Отакъ и живъ собѣ вѣнъ на Основѣ.

Живучи на Основѣ зазнайомивсь Квѣтка зъ українськимъ письменникомъ Евгеномъ Гребѣнкою. Евгений Гребѣнка писавъ гарні байки а року 1838 намысливъ выдати збѣрку зъ українськихъ творѣвъ. Гребѣнка живъ у Петербурзѣ. Ото вѣнъ и написавъ до Квѣтки:

— Згадавъ, що у мене є двѣ чи зо три приказки та є знайомый чоловѣкъ Котляревскій, та ще може зо два такихъ, що пишуть христіянською мовою (се-бѣ то по українському а не по московському), та й кажу собѣ: а нехай я поклонюсь добрымъ людямъ та зберу невеличкій „Збѣрничокъ“ — нехай собѣ вѣнъ ходитъ по бѣлому свѣтови, най потѣшає земляковъ. Еге такъ? Такъ до васъ зъ прошенемъ, будьте ласкаві, пане Грицьку, пришлѣте якій небудь казень¹⁾; — люблячому та шануючому Васъ землякови Е. Гребѣнцѣ. Чи не можете здобути чого по українському у Гулака-Артемовского?

Квѣтка бувъ дуже радий пособити Гребѣнцѣ и написавъ ему, каже:

— Пришлю я вамъ свою повѣсть „Оксану“. А вы добре робите, що хочете выдати українскій збѣрничокъ. Отъ добре було-бѣ, якъ бы зробили українскій журналъ²⁾.

¹⁾ значокъ, знамя

²⁾ газету.

Журналъ — се такі книжки, що виходять підъ однимъ назвищемъ що мѣсяця або що півъ мѣсяця, або що. У тыхъ книжкахъ друкують ся усякі твори и наукові и повѣсти та оповѣданя и вѣршѣ. Московскі журналы тодѣ були, а українського не було. Ото-жъ Квѣтка й хотѣвъ, щобъ бувъ и українскій (рускій).

Гребѣнка приславъ ему на се листъ, каже:

— А мабуть то мало и я зрадовався, якъ получивъ вѣдъ васъ одвѣтъ, мій коханий паночку! Бо ба-чите, я хочъ и мавъ васъ за доброго чоловѣка, то все таки не знавъ вашої натуры, думавъ и такъ, и сякъ, и те, и се. Жду и не дождусь „Оксаны“. И спокою нема вѣдъ нашихъ хлопцѣвъ, а ихъ таки тутъ є зъ московскій десятокъ! Якъ я имъ сказавъ, то тільки й речи: „а що приѣхало?“ — Я й гримну на нихъ: „Та кажу, що нѣ! вѣдчепѣть ся вѣдъ мене!“ То они й по-дуть, сердешні, носы повѣсивши, мовъ тѣ лелеки, далебѣ, що правда!

Далѣ Гребѣнка писавъ про те, що одинъ петербургскій письменникъ згоджує ся выдавати українскій журналъ книжками чотыри разы на рѣкъ, а доглядати за тымъ буде Гребѣнка.

Квѣтка дуже зрадѣвъ тому, та не на довго: дѣло чомусь не зробилось и українського журналу не выдавано. А Гребѣнцѣ Квѣтка пославъ свою повѣсть „Сердешна Оксана“ та два оповѣданя: „Пархимове снѣданє“ та „На пущанє якъ завязано.“ Усе те Гребѣнка року 1841 надрукувавъ у своєму збѣрникови, що звавъ ся „Ластѣвка“.

Отже Гребѣнцѣ давно вже кортѣло побачити Квѣтку та побалакати зъ нимъ. А якъ ѣхавъ Гребѣнка на Украину, то заѣхавъ и на Основу. Идучи зъ Харкова на Основу Гребѣнка все балакавъ зъ поштаремъ про Квѣтку

и дуже радѣвъ, що Квѣтка такъ уславивсь, що єго й простый поштаръ знає. Приѣхали на Основу, підѣхали до будиночка, що въ нѣмъ Квѣтка живѣ. Дивить ся — вѣкно вѣдчинене, а біля вѣкна сидить старый чоловѣкъ у темному сѣртуцѣ¹⁾, у зеленѣй жилетцѣ²⁾, обличчє въ него повне, кругле и одно око за того зовсѣмъ заплющене³⁾, — слѣпе, за те друге швидко та бачуче. Обличчє въ старого приязне, та вѣчливе. Сидить вѣнъ та й читає книгу. Гребѣнка й пытає ся :

— А чи дома панъ Основяненко ?

А далѣ роздививсь, ажъ се Квѣтка й є, тодѣ якъ скрикну :

— Здоровѣ, батьку Грицьку !

Квѣтка не поспѣшаючись положивъ книгу, перехиливъ ся зъ вѣкна, зрадѣвъ та й пытає ся :

— А чи не Гребѣночка ?

— Она, она ! — каже Гребѣнка.

Зрадѣвъ Квѣтка Гребѣнцѣ дуже, повѣвъ заразъ у хату. И скѣльки день прогостювавъ у него Гребѣнка и дуже они одинъ одного улюбили и потѣмъ, якъ поѣхавъ Гребѣнка у Петербургъ, ще довго листували ся — листы одинъ до одного писали.

А то одного разу сидить Квѣтка у двохъ изъ жѣнокъ дома та й балакають то про те, то про се. Коли приносять листъ. Розгорнувъ Квѣтка.

— Господи милостивый ! — каже — сежъ по нашому !

Глянуть, а въ листѣ вѣршѣ до Квѣтки. Вѣршѣ ось якѣ :

¹⁾ сурдутъ

²⁾ камізельцѣ

³⁾ примкнене.

До Основаненка.

Бють пороги, мѣсяць сходитъ, Червоні жупаны.
 Якъ и перше сходовъ. Ободрана сиротою
 Нема Сѣчи пропавъ и той, Понадъ Днѣпромъ плаче,
 Хто всѣмъ верховодивъ! Тяжко-важко сиротинѣ,
 Нема Сѣчи, очереты, А нѣхто не бачить,
 У Днѣпра пытають: Тільки ворогъ, що смѣе ся!..
 „Де то нашій дѣти дѣлись, Смѣй ся, лютий враже,
 Де они гуляють?“ Та не дуже, бо все гине,
 Чайка скиглити лѣтаючи, Слава не поляже;
 Мовъ за дѣтьми плаче; Не поляже, а роскаже,
 Сонце грѣе, вѣтеръ вѣе, Що дѣялось въ свѣтѣ,
 На степу козачомъ, Чія правда, чія кривда
 На томъ степу скрѣзь могили И чіи мы дѣти.
 Стоять та сумують; Наша дума, наша пѣсня
 Пытають ся у буйного: Не вмере, не загине...
 „Де нашій панують? Отъ де, люде, наша слава,
 Де панують, бенкетують? Слава України!
 Де вы забарились? Безъ золота, безъ каменю,
 Вернѣте ся!.. Дивѣте ся Безъ хитрої мови,
 Жита похилились, А голосна та правдива,
 Де пасли ся вашій конѣ, Якъ Господа слово.
 Де тирса шумѣла, Чи такъ, батьку-отамане?
 Де кровь Ляха, Татарина Чи правду спѣваю?
 Моремъ червонѣла... Ехъ! якъ бы то!... Та що й ка-
 Вернѣте ся!“ — „Не вер- [зать,
 нуть ся!“ Кебеты¹⁾ не маю!
 Загуло, сказало А до того въ Московщинѣ
 Синє море, — „Не вернуть ся, Кругомъ чужій люде!
 На вѣки пропали!“ „Непотурай!“ може скажешъ?
 Правда море, правда синє, Та що зъ того буде?
 Такая ихъ доля! Насмѣють ся на псаломъ той,
 Не вернуть ся сподѣваній, Що виллю сльозами;
 Не вернеть ся воля, Насмѣють ся! Тяжко, батьку,
 Не вернеть ся козачизна Жити зъ ворогами!
 Не встануть гетьманы, Поборовъ ся-бъ зъ кацапами,
 Не покryють Украину Якъ бы малось силы;

¹⁾ силы.

Заспѣвавъ бы, бувъ голосокъ, На ввесь свѣтъ почули,
 Та позычки зѣбли... Що дѣялось въ Украинѣ,
 Оттаке-то лихо тяжке, За що погибала,
 Батьку ты мѡй, друже! За що слава козацкая
 Блужу въ снѣгахъ та самъ На всѣмъ свѣтѣ стала
 [собѣ: Утни, батьку, орле сизый!
 „Ой не шуми, луже!“ Нехай я заплачу,
 Невтну бѡльше! А ты, батьку, Нехай свою Украину
 Якъ самъ здоровъ знаєшь, Я ще разъ побачу;
 Тебе люде поважають, Нехай ще разъ послухаю,
 Добрый голосъ маєшь, Якъ те море грає,
 Спѣвай же нимъ, мѡй голубе, Якъ дѣвчина пѡдъ вербою
 Про Сѣчь, про могилы, Гриця заспѣває;
 Коли яку насыпали, Нехай ще разъ усмѣхне ся
 Кого положили. Серце на чужинѣ,
 Про старину, про те диво, Поки ляже въ чужу землю,
 Що було, минуло.. Въ чужѡй домовинѣ.
 Утни, батьку, щобъ нехотя

Читає Квѣтка, — сердце такъ и щемить, глянє,
 а жѡнка вже хусточкою очи втирає. Прочитавъ Квѣтка
 та й каже:

— Отъ се такъ! Хтось мудро написавъ и усю
 правду списавъ. Хтожь такій?

Глянули, ажъ пѡдъ вѣршами пѡдписано: Пере-
 бендя. Вгадуй-же єго, що и хто оно таке! А знати
 хоче ся, бо дуже сподобали ся Квѣтцѣ тѣ вѣршѣ
 и хоче ся ему звѣстку до того Перебендѣ пѡслати
 та якъ обѡзватись? Куды? черезъ кого? Нѣчого не знає.

Коли се трохи згодомъ присылає Тарасъ Шевченко
 Квѣтцѣ свого Кобзаря. Отодѣ вже Квѣтка догадавсь,
 що то Шевченко до него вѣршѣ написавъ, а такъ
 тѡльки пѡдписавсь Перебендею. Зрадѣвъ Квѣтка дуже,
 почавъ Кобзаря читати и сподобавсь вѡнъ ему дуже.
 Тодѣ Квѣтка й написавъ до Шевченка листъ, а въ нему
 казавъ:

— Книжки якъ розгорнувъ, — дивлюсь, — Кобзарь, та вже дуже вычитаний. Дарма! я его притуливъ до серця, бо дуже шаную васъ, а вашѣ думки крѣпко лягають на душу. А що Катерина такъ такъ, що Катерина! Гарно, батечку, гарно! Бѣльш не вмѣю сказати. Оттакъ то Москалики-воєннѣ обдурюють нашихъ дѣвчатокъ! Списавъ и я „Сердешну Оксану“, — отъ точнѣсьнько, якъ и ваша Катерина. Будете читати, якъ панъ Гребѣнка выдрукує. Якъ то мы одно думали про бѣдныхъ дѣвчатокъ про бузовѣровыхъ Москалѣвъ. Нѣ, вже такъ, що вашѣ думки! Прочитаєшь по складахъ, и по верхахъ, та впятъ спершу, а серце такъ и йокає!.. Вѣдъ серця я дякую и прошу: утнѣть ище що! Потѣште душу, а то вѣдъ московскихъ побрехеньокъ щось дуже вже до печѣнокъ доходить. Вѣрте, що шаную васъ дуже.

Тѣльки вже невѣдомо, чи писавъ Шевченко ще що до Квѣтки.

Тымъ часомъ Квѣтка вже переѣхавъ у Харкѣвъ, бо такъ ему ближше було до службы. Отже не веселе ему тутъ жите було. Паны харкѣвскѣ дуже его не любили за те, що вѣнъ у своихъ книжкахъ описавъ, якъ паны погано роблять. Они ему все то тымъ, то тымъ дошкуляли. А тутъ ще й хорый вѣнъ усе бувъ — де далѣ все старѣшавъ, то й здоровѣ меншало.

А про те робить Квѣтка не покидавъ? Уже казано, що року 1842 написавъ вѣнъ „Коротку святу исторію“ та потѣмъ „Коротку украинську исторію“, а далѣ заходивсь ще написати таку книгу, де-бъ простою та кождому зрозумѣлою мовою украинською выложено було законы, щобъ простый чоловѣкъ тѣ законы знавъ, проти нихъ нѣчого не робивъ и не пѣдпадавъ за те нѣ пѣдъ яку кару. Отже не мѣгъ зробити нѣ-

чого зъ тымъ дѣломъ, бо 28. Липня року 1843 зане-
 дужавъ тяжко такъ, що не мѡгъ и звести ся. Одина-
 цять день лежавъ вѡнъ хорый. Бачучи, що прийшовъ
 его часъ умирати, спокѡйно приготувавъ ся вѡнъ до
 смерти. Все жите вѡнъ бувъ побожною, чесною та до-
 брою людиною, тымъ то й спокѡйна була ему смерть.
 Высповѣдавъ ся й запричастивъ ся Святого Причастя
 и дожидавъ спокѡйно смерти. Коло него біля лѡжка
 стояла горемъ побита жѡнка та близькї други та родичѣ,
 а мѣжъ ними украинскїй письменникъ Петро Арте-
 мовскїй-Гулакъ. Жаль великїй обнимавъ усѣхъ, бо ба-
 чили всѣ, що умирає гарна людина, вмирає письмен-
 никъ, що багато добра зробивъ своєму рѡдному краю.
 У всѣхъ на очахъ були сльози, тѡльки Квѣтка самъ
 бувъ спокѡйный. Знавъ бо вѡнъ, що все зробивъ за
 жита, що мѡгъ зробити, и якъ змѡгъ служивъ рѡднѡй
 землі. И тиха була єго смерть на жѡнчиныхъ рукахъ,
 помѣжъ родичѣвъ та другѡвъ. Се було року 1843
 8. Серпня.

Сумно та не весело вдаривъ дзвѡнъ на высокѡй
 дзвѡниці харкѡвскѡй. И той сумный дзвѡнъ оповѣстивъ
 усѣмъ, що вмеръ вѣрний сынъ України Григорїй Квѣтка.

Третього дня ховано Квѣтку. Усѣ харкѡвчане
 и простї люде, и великї паны — тысячами зѡйшли ся
 провести Квѣтку до останної оселѣ, туды, де нема, ка-
 жуть, нѣ печалы, нѣ воздыханїя. Та не самї городяне
 тутъ були — багато тутъ було людей и зъ близькихъ
 селъ и багато було тутъ такихъ очей, що плакали, вѡд-
 даючи землі дорогого та любого покѡйника.

Григорїй Квѣтла живъ 64 роки безъ трьохъ мѣ-
 сяцѣвъ та десяти день. Черезъ девять рокѡвъ пѡсля него
 вмерла й жѡнка его, Ганна Григорѡвна. Їѣ поховано
 поручъ изъ чоловѣкомъ.

Могилки ихъ на кладовищи на горѣ. Водтѣля видко увесь Харківъ зъ его чистенькими будинками, зъ улицями та покрученими рѣчками. Тѣльки не дивить ся вже на него Григорій Квѣтка, а тихо спить у сирѣй землі. Спить вѣнъ, а слава его не спить, а дѣла его не сплять та й роблять добро й доси.

Писати книжки можна прозою та вѣршомъ. Прозою писати — се значить писати такъ, якъ балакаєсь, такъ, якъ отсю книжку писано. Вѣршомъ писати — се значить писати такъ, щобъ було усе прикладно, якъ у пѣснѣ. Отсю книжку, писано прозою, а те, що приславъ Шевченко до Квѣтки, — те вѣршѣ.

И прозою, и вѣршомъ не каждый може писати, а тѣльки той, кому Богъ такій хистъ давъ и хто до чого вдавъ ся. Одинъ краще прозою пише, а другій краще вѣршѣ складає. И прозою, и вѣршомъ можна писати про все, що хочешъ. Можна писати про те, що справдѣ єсть: можна описувати, яка земля, які народы на землі живуть, якъ они вѣ старовину жили та якъ теперь, які на землі є звѣрѣ, рослины и яка водъ нихъ шкода чи користь. Се все буде наука и такі писаня зватимуть ся науковими писанями, науковими творами.

А то можна ще писати не про те, що справдѣ є, а про те, що може бути. Се-бъ то — описувати людей — якъ они жили, чи живуть, що робили, думали, почували. Не єсть такъ, що саме тѣ люде, що про нихъ описувано, справдѣ були, але такі люде могли и можуть бути и теперь може єсть де. А письменникъ усе те описує такъ, мовъ бы оно й справдѣ було, описує такъ, що мы все те мовъ бачимо, наче вѣнъ не

A.

каже, а малює усе те передь нами. Такі писаня зватимуться поезією, поетичними писаннями.

Зъ такихъ поетичныхъ писань мы визнаємо, якъ нашій и чужій люде живутъ, що роблять, що почувають, чого бажають; якъ що бачимо у тыхъ писаняхъ гарныхъ людей, то й собѣ силкуємось такъ робити, якъ ті гарні люде робили; а якъ що бачимо поганихъ людей, то дивимося, щобъ собѣ такъ не робити, якъ ті погані люде робили. Гарну поезію, гарне поетичне писанє любо читати такъ саме, якъ любо намъ пѣсню спѣвати, бо є въ насъ у душѣ порыванє до поезіѣ.

До Квѣтки въ насъ на Украинѣ пѣсля Котляревского не писали прозою. Тѣльки драматичні речі, такі, що въ театрѣ грають, такі писали прозою, а то все вѣршомъ. Вѣршомъ оно й прикладно й гарно виходить, та не напишешъ такъ богато, якъ прозою, не все можна описати такъ докладно та дробно, якъ прозою. Отожъ, поки самымъ вѣршомъ пишуть, то звичайно мало книжокъ буває.

Квѣтка въ насъ на Украинѣ першій пѣсля Котляревского почавъ писати прозою. Поетичні писаня, прозою писані, звать ся не однаково. Якъ ще книга велика и въ нѣй описано богато людей, якъ они жили та що робили и що зъ ними сталося, то таке писанє зватиме ся романъ, а якъ що сей романъ буде невеликій, то зватиме ся вѣнъ повѣсть; а якъ що писанє буде невеличке зовсѣмъ и тамъ оповѣдатиме ся про одну, про двѣ або про три людини, то таке писанє зватиме ся оповѣданє. Квѣтка писавъ повѣсти та оповѣданя и вѣнъ першій почавъ ихъ писати, а пѣсля него почали писати оповѣданя, повѣсти та романы вже й другі украинські (руські) письменники.

Простый народъ на Украинѣ бувъ неосвѣченный, невчѣный. Паны були освѣчені та вчѣні. Тільки они вѣдрѣзнялись вѣдъ свого народу. Они кинули украинську одѣжу, почали балакати московскою мовою; а українською мовою не балакали — хіба на смѣхъ яку побрехеньку про мужика українською мовою розкажуть. Вѣ той брехеньцѣ смѣють ся зъ мужика, що якій то вѣнъ дурный та невчѣный, що свого звичаю держить ся та по московському балакати не вѣѣ. И казали паны такъ, що українська мова — то не мова, а таке собѣ мужиче базѣканє. Казали ще, що зъ тои мовы можна тільки смѣяти ся и нѣчого тою мовою розказати не можна, хіба казку та брехеньку яку кумедну. И украинскій письменники думали, що тільки про смѣховину українською мовою писати можна, а про що поважне та жалѣбне не можна. А Квѣтка написавъ свою Марусю та иншій повѣсти, и показавъ, що українською мовою можна писати и про поважне и про жалѣбне. Та ще краще можна написати, нѣжъ якою иншою мовою. Зъ того часу почали украинську мову поважати бѣльше. Богато людей почало нею писати. Тѣ книжки простый народъ розумѣвъ, бо писано ихъ рѣдною ему простою українською мовою. И тѣ книжки освѣчували и освѣчують темный народъ, роблять его розумнѣйшимъ. И тому, що такъ стало ся, Квѣтка помѣгъ своими писаннями и за се мы повинний поважати его й памятати такъ саме, якъ и Ивана Котляревского.

К О Н Е Ц Ь.

Примѣтка: Кто не читавъ про Ивана Котляревского, той най добуде и прочитає книжечку, що такъ зве ся: *Иванъ Котляревскій. Житєписне оповѣданє*. Написавъ В. Чайченко.

ЦѢНЫ збѣжа.

Дня 13. н. ст. цвѣтня 1892.

Львѣвъ. Пшениця 10·20 до 10·60 зр., жито 8·75 до 9·30, ячмѣнь 6·50 до 7.—, овесъ 7.— до 7·60, рѣпакъ 10·75 до 11·50, горохъ 6·50 до 10·50, конюшина червона 65.— до 75 зр.

Тернопѣль. Пшениця 10·25 до 10·80, жито 8·90 до 9·20, ячмѣнь 6.— до 7·25, овесъ 6·50 до 7·15, горохъ 6.— до 7.—, рѣпакъ 11.— до 12·50, конюшина червона 48 до 64 зр.

Пѣдволочиска. Пшениця 10·15 до 10·75, жито 8·80 до 9·25, ячмѣнь 6.— до 7·25, овесъ 6·25 до 7.—, горохъ 6.— до 11.—, рѣпакъ 10·90 до 12·40, конюшина червона 45.— до 65 зр.

Ярославъ. Пшениця 10·50 до 11·50, жито 9·15 до 9·55, ячмѣнь 6·50 до 8.—, овесъ 7·25 до 7·85, горохъ 7.— до 12.—, рѣпакъ 11·50 до 12·50, конюшина червона 51 до 66 зр.

Все числить ся за 100 кѣльо безъ мѣшка.

Просимо справити помылки друку въ книжочцѣ „Наше Лихолѣте“.

Стор. 7. вершь зъ долу 1. замѣсть „они встояли“, має бути: они не встояли.

Стор. 14. вершь зъ горы 13. замѣсть „потопомъ“, має бути: потоптомъ. (Се значить натовпомъ).

Стор. 28. вершь зъ долу 2. замѣсть „и пѣдѣймаючись“, має бути: и не пѣдѣймаючись.

Стор. 49. вершь зъ горы 7. замѣсть „Кременця“, має бути: Каменця.

Стор. 61. вершь 4. замѣсть „1737“, має бути 1787.